اسان اصول فق

پښتو

بسمِ **اللہ** و الحمد للہِ والصلوٰ والسلامُ علیٰ رسول **اللہ**

فهم دین او دهغہ اصول او قواعدو باندِی مشتمل کتابونہ عربئ ژبہ کښی ډیر دی بعض دهغہ پہ درس نظامی کښی شامل دی ،اول اصول الشاشی ،دوم نورالانوار ،سوم حسامی وغیرہ دیہ

او بعض غیر درسی دی لکہ اصول بزدوی وغیرہ،دهغہ اسانولو دپارہ ابتدائی رسالہ اکابرو لیکلی دی ،څه پہ اردو کښی دی او څه پہ عربئ ژبہ کښی دی ،تجربہ نہ ثابتہ دہ چی د فن اسانولو د پارہ داکابرو رسالہ ډیری مفیدی دی خو فائدہ ترینہ اردودان حضرات حاصلوی پختانہ رونړہ ترینہ ازادہ فائدہ نشی حاصلولہ ، دابتدائی خلاصہ خپلہ مورنئ ژبہ کښی ډیرہ فائدہ ورکوی دی وجہ نہ مونږ یاصول فقہ دپارہ مختصر رسالہ لیکلو ارادہ ؤکړہ ، تقبل **اللہ** منّا

مختصر تعارف د اصول فق

پيژندګلود اصول فق:

دا هغ قواعد دی چی د هغ پ ذريع د شرعی دلائلو ن عملی شرعی احکام حاصلولو طريق معلوم شی

موضوع د اصول فق:

موضوع: ادلّ شرعي او احکام شرعي دی پ دی اعتبار سر چی د هغ ن تفصيلی احکام راويستل شی ،او احکام شرعي پ دی اعتبارِ سر چی هغ د ادل شرعي ن راويستل شو وی

مقصود د اصول فق:

د احکامو پ راويستلو کښی د خطا کيدلو ن بچ کيدل ددی وج ن د اصول فق بحثون پ دريو اهمو حصو کښی ذکر دی

1ادل شرعي 2احکام شرعي 3 استنباط(يعنی احکام شرعي د ادل شرعي ن راويستلو طريق)

الحمد للہ□ رب العٰلمین والصلوٰۃ والسلام علیٰ سیدِ المرسلین وعلیٰ آل□ وصحب□□ اجمعینَ□

اول سبق

اصول فق□: دا هغ□ قواعد دی چی د هغ□ پ□ ذریع□ د شرعی دلائلو ن□ عملی شرعی احکام حاصلولو طریق□ معلوم□ شی □

دلائل شرعي□ څلوردی:

1□قرآن پاک 2□سنت نبوی 3□اجماع امت 4□قیاس

تشریح:دشریعت عملی احکامو ت□ فرعی احکام هم وئیل□ شی،او ددی مقابل اصولی یعنی اعتقادی احکام دی خو پ□ هغ□ کښی د قیاس کار نشت□□

دلائل شرعي□ ت□ دلائل تفصيلي□ هُم وائی □

خلاص□:

پس فن اصول فق□ کښی هغ□ قاعدو ن□ بحث کيږی چی د هغ□ پ□ ذريع□ مذکور□ دلائل شرعي□ ن□ عملی احکام راويستلو طريق□ حاصل□ شی □

دعملی احکامو راوباسلو طريق□ ت□ استنباط او استخراج هُم وائی □

دافن د علم فقه□ روح د□ □پس خوړو طالبانو ددی د حصول دپار□ زړ□ اولګوئ او خ□ پ□ محنت سر□ ئی حاصل کړئ !□

دویم سبق

موضوع :ددی فن موضوع دلائل شرعي دی دد حیثیت ن چی هغ د شریعت عملی احکامو ت اورسوی

تشریح:دفن موضوع هغ وی د کوم شی د عوارضۀ ذاتي ن چی پ دغ فن کښی بحث کول شی ،او ذاتی عوارض هغ دی چی دغ شی ت بلاواسط عارض کیږی

غرض وغاي:

ددی فن مقصد ددلائل شرعي ن احکام عملي پیژندل او دَدلائلو ن احکام راویستلو باندی قدرت وی

تشریح:تیر شوو ائم کرامو مجتهدینو د ادل اربع یعنی قرآن،سنت،اجماع او قیاس ن احکام څه رنګ راویستل ،دلیل معلومولو ن بغیر د مجتهدینو پ خبر عمل کول د عوامو وظیف(خاص عمل) د علماء دپار صرف دومر خبر کافی ند بلک علماء ب میش د دلائلو جستجو (لټون)کوی

بل دا چی زمان پمخ بدلون قبلوی نو نوی نوی واقعات راښکار کیږی او د هغی احکام منصوص ندی ،نو دی قسم خبرو کښی د اجتهاد درواز بند ند ،نو ددی فن دویم مقصد حکم معلومولو طریق

ده د دلائل شرعیه نه چې په نؤ نؤ مسائلو کښې چې کله ضرورت پیخ شی .

نو معلومه شوه چې اصول فقه اصول دین دی ددین صحیح بنیاد په ده علم ده.

دریم سبق

البحث الاول کتاب الله

کتاب **الله** نه مراد قرآن پاک ده کوم چې په رسول **الله**ﷺ نازل شوه ده، چې د عثمان رضی **الله** عنه په دور خلافت کښې په صحیفو کښې اولیکله شو ،او لویو لویو طبقو نه مسلسل متواتر منقول ده چې د شک هیخ ځائه پکښې نشته.

تشریح: منقول په نقل متواتر سره وی تواتر نقل د لوه عظیمه جمع دومره ګڼړ خلق ئی نقل کړی چې د دروغو شک بلکل نه وی دی ته تواتر اسنادی وائی .

او چې لویه طبقه ئی نقل کړی او د سند ضرورت هم پاتی نشی دیته تواتر طبقه وائی .

دریم تواتر عملی ،یا تواتر تعامل یا تواتر توازن ده چې په امت کښې یو عمل د مخکښې نه مسلسل راروان وی لکه: 20 رکعات تراویح او دا تواتر د دویم قسم خواؤشا ده یعنی دویم ته نزده ده.

ځلورم تواتر قدر مشترک داده چی څه امور مختلف سنَدونو سره مروی وی۔دهغه د مجموعه نه یو قدر مشترک باندی د ټولو مرویاتو اتفاق د تواتر وی لکه معجزات د نبیﷺ ،او یا لکه عذابِ قبر ،روایات د مختلفو شکلونو د معجزو ،او د مختلف شکلونو د عذابِ قبر دی خو قدر مشترک نفس معجزه او نفس عذاب قبر باندی ئی اتفاق ده۔

الغرض قرآن کریم تواتر طبقهً سرهً منقول ده،قطعی او یقینی بلاریب منقول ده۔هم داد فقه اسلامی اصل ده ددې تعلیمات هر دور د ضروریاتو حل ورکوی ۔

د قرآن هغه آیات چی د فقه اسلامی د احکامو سره ئی تعلق ده پنځه سؤ 500 ته قریب دی ددی آئین اسلامی حاصلولو دپاره د یو څو خبرو پیژندل ضروری دی ۔

مثلًا: ناسخ منسوخ،مجمل مفسر،عام خاص،محکم متشابه، وغیره پیژندل ،نو د اصول فقه والا کتاب او سنت څلور تقسیمه دی چی د هغه نه شل قسمونه جوړیږی۔

خو د یو تقسیم اقسام پخپلو کښی نه جمع کیږی بلکه یو بل ته مخالف وی ،خو د ډیرو تقسیمونو په اقسامو کښی تضاد نشته ۔

د قرآن پاک چه کوم څلور تقسیمه شوی دی پدی کښی د هریو تقسیم په اقسامو کښی تضاد ده۔دا په یو لفظ کښی نشی جمع کیدی۔

خو ددی تقسیماتو پ□ اقسامو کښی څه تخالف نشت□ پ□ یو لفظ کښی خاص،حقیقت،او ظاهر جمع کید□ شی □

څلورم سبق التقسیم الاول

هغ□ معنیٰ چی کوم□ ل□ لفظ وضع شو□ د□ د هغ□ پ□ اعتبارـ د لفظ څلور قسم□ دی□

1□خاص 2□عام 3□مشترک 4□مؤول

تشریح :یعنی لفظ دیو□ معنیٰ دپار□ وضع شو□ د□ یا دډیرو دپار□ بغیر د لحاظ د حقیقت او د مجاز د معنیٰ ن□ او بغیر د لحاظ ددی ن□ چی واضح د□ ک□ خفی□

وج□ حصر:لفظ ب□ یا پ□ یو□ معنیٰ دلالت کوی یا پ□ ډیرو ک□ پ□ یو□ معنیٰ دلالت کوی او یوازی وی نو خاص، او ک□ پ□ یو□ معنیٰ دلالت کوی او نور افراد ورسر□ شریک وی عام،

ک□ پ□ ډیرو معانیو دلالت کوی نو کتل□ ب□ شی ک□ یوی معنیٰ لر□ ئی پ□ تاویل سر□ ترجیح ورکړی د□ او کن□ صورت اول مؤول او صورت ثانی مشترک ،پس مؤول دراصل مشترک د□□

پنځم سبق

خاص: هغ□ لفظ چی تنها معلوم معنی او مصداق د پار□ وضع وی خو دغ□ معنیٰ متعیّن ذات وی لک□:زید یانوع وی لک□:رجل، یا جنس وی لک□: انسان□

تشریح: تنها نہ مراد انفراد او عدم شرکت دے یعنی لفظ پہ یوہ معنیٰ دلالت کوی معنیٰ شخصی لکہ:زید،نوعی لکہ:رجل،جنسی لکہ:انسانہ

یا وحدت اعتباری وی لکہ:هندسہ اربعہ،خمسہ ،ستہ یا نور اکائیات
(زید،رجل،انسان دا مثالونہ د اُصولیانو پہ اعتبار دی د منطق پہ اصطلاح کښی د نوع مثال انسان او د جنس مثال حیوان دے)

د فنِ منطق د جنس، نوعی مدارد اشیاؤ پہ حقیقہ باندی دے نو کہ د ځوافرادو حقیقت یو وی نو نوع او کہ مختلف وی نو جنسہ

او فنِ اصول والو نظر پہ فائدہ او غرض باندی وی کہ متحد الغرض وی نو نوع او کہ مختلف الغرض وی نو جنسہ

نو انسان پہ فنِ اصول کښی جنس دے چی افراد ئی رجلٌ او اِمرئۃٌ اَو دا مختلف الاغراض دی او رجلٌ نوع دہ چی لاندی افراد د زید ،عمرو،بکر دی او دوی متحد الاغراض دی ۔

شپږم سبق

د خاص مثال:قولہ تعالٰی وَالْمُطَلَّقَاتُ یَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَۃَ قُرُوْءٍ دلتہ لفظ د ثلاثہ خاص دَ چی معلوم عدد دریو دپارہ وضع دے نو دقروء **حیض** معنیٰ کول پکار دی چی کلہ پہ طهر کښی طلاق ورکړے شی نو د هغہ عدت بہ پورہ درے حیضہ جوړ شی ۔

تشريح:قروء جمع د قرء ده او مشترک ده حيض او د حيض نه پاکيت دواړه معانی ئی دی او لفظ د ثلاثه خاص ده ، نو وس به قروء مؤول کول غواړی پدی شان چی يوی معنیٰ له ئی په ثه شان ترجيح ورکړو او بله معنیٰ ئی پريږدو، نو دلته قرينه ددی خبری موجود ده چی مونږه د قروء نه د حيض معنی مراد واخلو او قرينه خاص واله د ثلاثه ده چی معنی ئی معين دره دی نه کم او نه سِوا۔

او بله قرينه داده چی د طلاق ورکولو وخت سوره طلاق ړومبی ايه کښی چی طهر زمانه پکار ده ،او پدی د اُمه اجماع هم ده۔

نو چی کله په طهر کښی طلاق ورکړه شی نو عدت به پوره دره حيضه شی ۔

او که د قروءٔ نه مراد طهر واخله لکه چی د امام شافعیه رائی ده نو بيا به عدت پوره دره طهره نشی راتله ،ځکه چی په کوم طهر کښی طلاق ورکړه شوه ده دا به هم پهِ عدت کښی حسابيگی نو طهر به پوره نوی بلکه کَم به وی ۔نو په خاص د کتاب **الله** ثلاثه به عمل ؤنشی ،او چی حيض مراد واخلو نو عدت به پوره راشی ۔

اوؤم سبق **حکم دخاص**

خاص قطعی دليل ده پدی باندی عمل واجب ده ځکه چی خپل مدلول(مادلّ عليه) ته يقينی طور باندی شامل وی ۔

اقسام دخاص

اقسام د خاص ډیر دی خو اصول فق□ د څلورو ن□ بحث کوی□

1□امر 2□نهی 3□مطلق 4□مقیّد

ځکه چی د اکثر احکامو تعلق دی څلورو سر□ د□□ ددی ذکر ب□ شلو اقسامو ذکر کولو ن□ روستو راشی □

تشریح:خاص باندی عمل واجب د□ نو ک□ چر□ خبر واحد یاقیاس د خاص مخالف وی نو ګورو ب□ ک□ پ□ دواړو عمل ممکن وو،او مخالف□ ختمیدو او خاص کښی تغیر تبدیلی ن□ راتل□ ،نو پ□ دواړو ب□ عمل کول□ شی □

اتم سبق

عام:دا هغ□ لفظ د□ چی د افرادو یو جماعت ت□ شامل وی خوا□ لفظًا وی لک□:مُسلمونَ یا معنیً شامل وی لک□: قومٌ ،رهطٌ،مَنْ ،مَا□

تشریح:د معنًی عام معنیٰ داد□ چی لفظًا اګر چی جمع ن□ وی خو معنیٰ ئی عام□ وی □

بیا ددی دو□ صورتون□ دی :

الف:لفظ پ□ پور□ جماعت باندی هم صادق وی او پ□ یو فرد باندی هم صادق وی لک□: مَنْ ،مَا□

ب:لفظ پ□ پور□ جماعت باندی صادق رازی خو کَم ن□ کَم در□ افراد ضروری وی لک□: قَومٌ ،رَهطٌ□

فائد□:د عام معنیٰ هم د خاص پشان یو□ وی خو پ□ وضع کښی د افرادو لحاظ شو□ وی لک□:مسلمٌ،غیر

مسلم او پ خاص کښی د افرادو لحاظ ن وی لک:رجلٌ

فائد:عام او مطلق کښی فرق داد چی عام بیَک وخت د تمامو افرادو دپار وئیل شی او مطلق پ افرادو کښی د یو غیر متعین فرد دپار وئیل شی او بل فرد باندی علیٰ سبیل البدل ویئل شی

یعنی د عام عموم شمولی وی او د مطلق عموم بدلی وی

لک: تحریر رقبٍ کښی رقبٍ مطلق د عام ندٍ ځکه چی مراد تری یو فرد د،او ددی جمع **رقاب** عام د چی مراد تری تمام افراد دی

هغ الفاظ چی د افرادو جماعت ت شامل وی

1**اسم جمع** لک: الناسُ

2**جمع سالم معرف باللام** لک: المسلمونَ

3**جمع معنیً** لک؛ مَنْ،مَا

4**جمع مکسر معرف باللام** لک:الرجالُ

5**اسم اشار چی مشارالی ئی عام وی** لک:هٰذالقومُ

6**اسم موصول چی صل ئی عام وی** لک:الذی نصرَ القومَ

7**اسم چی صفت ئی عام وی** لک:الرجل العالمُ

8۔**منفی په لائه نفی جنس وی** لکه:لاعالِمَ فی البلدِ،(نکره تحت النفی عام وی)

9۔**مضاف الیه د کُلُّ یا جمیعُ** لکه:کل الناسِ۔

10۔**تمام اسماء چی معنیٰ د جمعیت ورکوی** لکه:محشر،عامه،کافه،قاطبه،قومٌ،رهط،جمع، جماعه۔

نهم سبق

عام په دوه قسمه دی

الف:هغه عام چی یو فرد ترینه خاص شوی نوی یعنی په خپل عموم باقی وی ،لکه: ان **الله** بکل شیئ علیمٌ، فاقرءوا ماتیسرَ مِن القرآنِ۔

(د مانځه صحت به په نفس قرائت موقوف وی فاتحه فرض نده بلکه واجب ده)

حکم د عام غیر مخصوص منه البعض

د خاص پشان دلیل قطعی ده عمل پری واجب دی ۔

تشریح:که خبر واحد یا قیاس دده خلاف راشی نو کتله به شی چی که د عام په حکم کښی تبدیلئ نه بغیر په **خبر واحد یا قیاس** باندی عمل ممکن وی نو عمل به پری کوله شی ۔

لکه:حدیث کښی دی لاصلوٰة لمَن لم یقرء بفاتحِة الکتابِ۔

دا حدیث خبر واحد دی او د أیه د عام حکم نه خلاف دی خو تطبیق ممکن دی چی مطلق قراءة فرض شی او فاتحه واجب شی ۔

نو احنافو دغ شان وکړل

او ک تطبيق ممکن ن وو نو بيا ب خبر واحد او قياس پريخود شی او پ عام د کتاب **الل** ب عمل کول شی

لسم سبق

عام مخصوص من البعض

ب: هغ عام چی يو فرد پکښی خاص کړ شو وی لک: واحل **الل** البيع يعنی **الل** بيع حلال کړی د،بيا **الل** فرمائی و حرم الربٰو يعنی سودی بيع ئی حرام کړی د ،دلت پ دی عام کښی د يو فرد تخصيص شو د

حکم: تخصيص ن بعد دعام کوم افراد چی باقی پاتی شی پ هغی عمل واجب د خو دا احتمال باقی وی چی کيد شی باقی نور هم مخصوص شی دی وج ن دا عام ظنی شی ،دخاص پشان قطعی پاتی نشی

تشريح: پس باقی افرادو کښی ک د تخصيص دليل وموند شو نو پ **خبر واحد او قياس** سر هم تخصيص جائز د،تردی چی کَم ن کَم افراد باقی پاتی شی نو بيا تخصيص جائز ند

نو عام د جمع صيغ وی نو کَم ن کَم افراد ئی دری[3] دی او ک اسم جنس وی نو يو [1] د

يوؤلسم سبق

مخصِص معلوم او مجهول

مخصِص مجهول مثال :احل **الل** البيع و حرم الربٰو

مخصِص معروف مثال :اُقتلوا المشركين ولا تقتلوا اهل الذمِ چی امیر جهاد حکم وکړی چی مشرکین وژنئ او اهل الذم□ ب□ ن□ وژنئ دلت□ اهل الذم□ مخصص معلوم د□□

تشريح:وحرم الربٰو د ربٰو معنیٰ زیادتی د□ او زیادتی پ□ هر□ بیع□ کښی وی نو دلت□ د ربٰو ن□ مراد کوم□ زیادتی د□ دا خبر□ واضح□ ند□ ،نو وضاحت ئی پ□ حدیث کښی راغل□ د□،چی سر□ زر ،سپین زر،غنم،وربش□،کهجور□ او مالګ□ چی بیع ئی د خپل جنس سر□ وی نو سر پ□ سر او لاس پ□ لاس پکار د□ ک□ کم□ بیش□ وی یا یو عوض ادهار وی نو سود ب□ وی ،او ک□ خلاف جنس سر□ وی نو کم□ بیشی جائز خو ادهارـ حرام د□□

دؤلسم سبق

مشترک: هغ□ لفظ چی کوم دو□ یا دوؤ ن□ زیات داسی معانیو د پار□ وضع شو□ وی چی د هغ□ حقیقتون□ او ماهیتون□ مختلف وی □لک□:**جاري**□ ددی معنیٰ وینز□ او کشتئ دواړ□ دی ،**المشتری** د یو ستوری نوم هم د□ او خریدار ت□ هم وائی □دغ□ شان **عين،قرء** الفاظ مشترک□ دی □

تشريح: عام او مشترک کښی فرق داد□ چی دعام وضع یو□ پیر□ شوی وی او د مشترک وضع بیا بیا شوی وی ،او عام پ□ مدلول کښی تعداد خو وی خو حصر ن□ وی او د مشترک مدلول محصور وی ،دعام افرادـ ټول بیَک وخت مراد کول□ شی او د مشترک ن□ پ□ یو وخت صرف یو□ معنیٰ اخستل□ شی □

دلفظ د مشترک کیدو وجوهات

1□یو قوم ئی یو□ معنیٰ دپار□ وضع کړی او بل ئی د بل□ دپار□،یا یو قوم ئی یو زمان□ کښی د یوی معنیٰ د پار□ وضع کړی او بل□ زمان□ کښی ئی دغ□ قوم د بل□ معنیٰ دپار□ وضع کړی □

2□د لفظ یو□ معنیٰ حقیقی وی او بل□ مجازی وی د مجاز د کثرت استعمال د وج□ ن□ پ□ منزل□ د حقیقت شی □

3□دوؤ معانو کښی داسی مناسبت وو چی لفظ دواړو معانیو دپار□ موضوع فهم کړ□ شو□

دیارلسم سبق

حکم د مشترک

د مشترک چی کل□ یو□ معنیٰ مراد شی نو بیا بل□ نشی مراد کید□□لک□:د قرء ن□ چی کل□ حیض مراد شی بیا طهر نشی مراد کید□ □

تشریح:قرء حیض او طهر دواړو پ□ معنیٰ د□ احنافو د یو ځو قرائنو د وج□ ن□ حیض مراد اغستل□ د□ □ قرائن دادی□

1□دعدت مقصد فراغت د رحم پژندل دی او داد حیض ن□ معلومیږی،

2□حدیث کښی د وینز□ عدت دو□ حیض□ راغل□ د□ □

3□دحیض ن□ مایوسئ پ□ وخت کښی بیا عدت دری میاشتی د□□

4ـحیض مراد کولو کښی احتیاط دہ عدت بہ یقینی پورہ شی ،ځکه طهر مراد کولو پہ صورت کښی دا آخری حیض بہ عدت کښی شامل نشی او عدت بہ ددینہ مخکښی پورہ شی ،او د احتیاط صورت بہر حال اولیٰ دہ۔

څوارلسم سبق

مؤول :کلہ چی د مشترک نہ یوہ معنیٰ پہ ظن غالب سرہ واغستلہ شی یعنی ترجیح ورلہ ورکړہ شی دیتہ مؤول وائی ۔

لکہ:احنافو چی د مختلفو قرینو پہ بنیاد باندی د قروء معنیٰ حیض متعین کړہ دہ نو قروء تہ وس مؤول وئیلہ شی ۔

حکم د مؤول:سرہ د خطرہ د خطائئ نہ پہ مؤول عمل کول واجب دی ۔

تشریح:1ہکچرہ د لفظ مشترک یوہ معنیٰ پخپلہ د متکلم د بیان نہ معلومہ شوی وی نو بیا دا **مفسَّر** دہ مؤول ندہ

2ہمؤول د تاویل نہ د اسم مفعول صیغہ دہ دیوہ خبرہ مطلب د څه اندازی نہ معلومول د ظن او احتمال پہ درجہ کښی وی قطعی او یقینی نہ وی ۔

3ہ**وجوہ ترجیح او قرائن بطور مثال دادی** :

الف:سیاق سباق کښی قرینہ یا علامہ اومندل شی ،**ب:** عقلی قرینہ،**ج:** خارجی قرینہ،**د:**د محل کلام تقاضاہ

مثلًا: پ□ یو علم کښی یو لفظ خاص مفهوم لری نو هُم هغ□ مفهوم ب□ اراد□ کول□ شی ،د قرین□ ن□ بغیر ب□ لغوی معنیٰ نشی مراد کید□□

تشریح د حکم د مؤول: چی سر□ د خطر□ د خطائئ ن□ پ□ مؤول عمل کول واجب دی □

لک□: د قروء معنیٰ چی کل□ حیض متعین□ شو□ نو اوس عدت پ□ حیض سر□ تیرول واجب دی سر□ ددی احتمال ن□ چی کید□ شی طهر معنیٰ باندی وی □اوحیض صحیح نوی □

او پ□ مفسر باندی یقینی طور عمل واجب د□ ځکه چی ددی د معنیٰ تعین پخپل□ متکلم کړ□ د□ نو د خطا احتمال پاتی نشو□

پنځلسم سبق

دویم تقسیم پ□ اعتبار د استعمال باندی :

د لفظ استعمال پ□ معنیٰ موضوع ل□ کښی وی او ک□ غیر موضوع ل□ کښی پدی اعتبار□ سر□ د لفظ دو□ قسم□ دی □**حقیقت،مجاز□**

بیا پدی اعتبار چی د لفظ مراد واضح د□ ک□ غیر واضح پدی اعتبار هم دو□ قسم□ دی □
صریح ،کنای□□

نو حقیقت سر□ صریح او کنای□ جمع کید□ شی او دغ□ رنګ مجاز سر□ هم صریح او کنای□ جمع کید□ شی □

1□حقیقت:دا هغ□ لفظ د□ چی د هغ□ ن□ د هغ□ معنیٰ موضوع ل□ مراد کړ□ شوی وی □لک□:شیر د

درند□ پ□ معنیٰ او مونځ د مخصوص عبادت پ□ معنیٰ□

حکم د حقیقت:د لفظ حقیقی معنیٰ ب□ بهر حال ثابت□ وی خوا□ خاص وی یا عام□

تشریح:حقیقت بروزن فعیل□ د□ د حقٌ ن□ ماخوذ د□□معنیٰ ئی د□ **ثابتیدل**□د وضع معنیٰ داد□ چ□ د یو لفظ د یو□ معنیٰ دپار□ تعین وشی او بغیر د قرین□ ن□ فهم شی □

بیا دا تعین ک□ د اهل زبان د طرفن□ وی نو **وضع لغوی** او ک□ د شریع□ د طرفن□ وی نو **وضع شرعی** او ک□ د مخصوص قوم فقهاء،صرفیانو،نحویانو،صوفیاء دطرفن□ وی نو **وضع عرف خاص** او ک□ ن□ وی نو بیا **وضع عرف عام**□

حکم: د لفظ حقیقی معنیٰ ب□ بهرحال ثابت□ وی یعنی د قرین□ یا نیت ضرورت ب□ ن□ وی □او حقیقت او مجاز د عام او خاص سر□ جمع کید□ شی□

شپاړسم سبق

المجاز:هغ□ لفظ د□ چی د هغ□ ن□ معنیٰ موضوع ل□ مراد ن□ وی□بلک□ څه بل□ معنیٰ مراد کړ□ شوی وی □او د معنیٰ حقیقی او مجازی مابین کښی څه مناسبت موند□ شی □**لک□ د شیر ن□ بهادرسړ□ مراد کول**□

حکم د مجاز:د لفظ ن□ چی کوم□ معنیٰ موضوع ل□ مراد کړ□ شو□ د□ هغ□ ب□ ثابت□ وی،برابر□ د□ ک□ دغ□ معنیٰ خاص وی او ک□ عام□

تشریح:مَجاز د میم د **زبر** سر مصدر میمی د معنیٰ ئی د فاصل وهل ،لار وهل**جاز الطریقَ** لارئی ووهل او مجاز هم د حیقیقی معنیٰ مخ ت لاړ شی دی وج ورت مجاز وائی

مجاز صرف پ مفرد کښی ن وی بلک پ مرکبات او جُمَلو کښی هم وی د محاوراتو او ضرب الامثال استعمال هم بطور مجاز وی

مُجاز د میم پیش سر د اسم مفعول صیغ د پ معنیٰ د اجازت ورکړ شوی لک د یو شیخ مُجاز وی عام طورنور دا،

خلیف مَجاز وئیل شی خودا خلیف مُجاز د

بل تشریح د حکم دمجاز:چی مجازی معنی ب ثابت وی نو د مجازی معنیٰ تحقق پ دوؤ شرطونو موقوف د **1**نیت **2**مناسبت۔چی د معنی موضوع ل او غیر موضوع ل مابین مناسبت وی نو ک څوک خپل ځځی ت اووئی چی ت آسمان ئی ،یا ت ځناور ئی او معنی د طلاق ئی مراد کړ نو طلاق ب ن واقع کیږی

اؤولسم سبق

الصریح والکنای

الصریح:دا هغ لفظ د چی مراد ئی ظاهر وی یعنی د لفظ اوریدو سر مراد فهم شی لک:د بائع وئیل**بعتُ** ما خرخ کړی او د مشتری **اشتریتُ** مااخیستی دا دواړ لفظون صریح دی

حکم د صریح:معنیٰ ئی خود بخود ثابت وی د نیت حاجت ورل نشت لک چی ثوک خځی ت اووئی چی ت طلاقۀ ئی نو دلت بغیر د نیت ن هم طلاق واقع شو

کنای:هغ لفظ چی د هغ معنیٰ بغیر د قرین ن ذهن ت ن رازی لک خاوند خپلی خځی ت وائی **انتِ بائن** ت جدا ئی

حکم د کنای:معنیٰ ب ئی هل ثابت وی چی نیت اوموندل شی یا دلالت حال اوموندل شی ،یعنی د طلاق ګفتګو وی یا د غص حالت وی او طلاق کنای الفاظ استعمال شی نو دلت ب بلا نیت هم طلاق واقع وی دلالت حال ب د نیت قائم مقام شی

اتلسم سبق

التقسیم الثالث باعتبار ظهور المعنیٰ وخَفائ

معنیٰ واضح پ اعتبار سر لفظ پ ثلور قسم د :1الظاهر 2النص 3المفسر 4 المحکمۀ

پوشیدګی او ابهام پ اعتبار سر هم د لفظ ثلور قسم دی 1خفی 2مشکل 3مجمل 4متشابه

پس دا قسمون یو بل ت متقابل دی

تشریح:ړومبی **ثلور قسم** د ظهور مراتب او درج دی دی وج ددی خپلو کښی تقابل نشت

او دویم **ثلور قسم** د دپټوالی مراتب او درج دی دی وج ددی خپلو کښی هم تقابل نشت

بلک□ د اول **څلور قسم□** مقابل دوئم **څلور قسم□** دی□

د **ظاهر** مقابل **خفی** د **نص** مقابل **مشکل** د **مفسر** مقابل **مجمل** او د **محکم** مقابل **متشابه□**

نولسم سبق

الظاهر: دا هغ□ لفظ د□ چی معنیٰ مراد□ ئی د لفظ ن□ سامع فهم کړی د غور ضرورت ن□ وی ،البت□ ددغ□ لفظ ن□ ثابت حکم د کلام مقصود ن□ وی□لک□: **و احل الل□ البیع وحرم الربوٰ** ددی آیت مقصود فرق بیانول دی د بیع او ربوٰ خو ورسر□ دا هم معلوم□ شو□ چی بیع جائز د□ او سود ناجائز د□ □نو دی اعتبارـ سر□ دا ظاهر د□ □

دظاهر حکم: پدی باندی عمل واجب د□ او پدی سر□ حدود او کفارات هم ثابت کید□ شی □او ظاهر د خاص او عام سر□ جمع کید□ شی البت□ د نسخ احتمال پکښی شت□ □خو دغ□ احتمال هم ب□ دلیل□(***ناشی من غیر دلیل***) د□ دی وج□ ددی اعتبار ن□ وی □

نص:هغ□ کلام د□ چی د مقصود دپار□ راوړ□ شی خوا□ خاص وی او ک□ عام□لک□: **و احل الل□ البیع وحرم الربوٰ** داکلام د تجارت او سود مابین فرق دپار□ راغل□ د□ نو دی معنیٰ پ□ اعتبار سر□ دا ای□ نص د□□

دنص حکم:چی کوم□ خبر□ د نص ن□ فهم شی پ□ هغ□ عمل واجب د□ خوا خاص وی ک□ عام □البت□ پدی کښی هم د نسخ،تاویل او تخصیص احتمال وی

خو دغ احتمال هم ب دلیل(ناشی من غیر دلیل) د دی وج ددی اعتبار ن وی

تشریح:نص د ظاهر ن زیات واضح وی ځکه چی د مقصود د کلام وی دی وج ن بوقت تعارض ب نص لر ترجیح ورکول شی لک:ارشاد پاک د:**فانکحوا ،ماطاب لکم من النساء مثنیٰ وثلٰثَ ورُباع الای**ددی ای مقصد داد چی څلورو پوری نکاح کولو اجازت د

او بل ځائ ارشاد د:**واُحل لکم ماوراء ذالکم** ددی ظاهر داد چی محرمات ن علاو ټولی ښځی حلالی دی هر څومر نکاحون چی کو اجازت د نو دنص او ظاهر تعارض راغ **نص** ل ب ترجیح ورکول شی او بیک وخت صرف څلور نکاحون جائز دی

شلم سبق

مفسر: دا هغ کلام د چی مراد ئی د متکلم د طرفن پ وضاحت راتلو سر داسی واضح شی چی پ کښی د تاویل او تخصیص احتمال پاتی

نشی لک:**فسجد الملٰئک کلهم اجمعونُ**

د مفسر حکم:پدی عمل کول قطعی طورواجب دی پدی کښی د تاویل هیڅ احتمال معتبر ندالبت د نبی د حیات طیب پوری پدی کښی د نسخ احتمال وو

تشریح:بعض الفاظ د خپل وضع پ اعتبار د تاویل یا تخصیص احتمال ن لری لک:**اعداد**

او بعضو کښی ددی دواړو ګنجائش وی داسی الفاظ کل عام وی او کل خاص وی ک عام وی نو قید پکښی لګوی چی د تخصیص احتمال ختم شی لک: **فسجد الملئکۃُ** عام د نو **کلهم** قید سر ئی د تخصیص احتمال ختم شو

او کل داسی الفاظ مجمل وی چی وضاحت وکړ شی نو د تاویل احتمال ختم شی لک:**اجمعونَ** فرمائلو سر دا احتمال ختم شو چی سجد ب ئی جدا جدا کړی وی او دا متعین شو چی ټولو پ یوځائ کړی د نو دا کلام **مفسر** شو

د مفسر حکم:چی پ هغ عمل کول قطعی د واجب العمل د خو ک د **مفسر او نص** تعارض راغ نو مفسر لر ب ترجیح وی ،خو نصوصو کښی داسی قسم تعارض مثال نشت

یویشتم سبق

المحکم:دا هغ کلام د چی نهایت درج واضح وی د مفسر ن هم وضاحت کښی زیات وی او پدی کښی د تاویل یا تخصیص یا نسخی قطعًا احتمال ن وی لک: **ان الل بکل شیئ علیم ، یا ان الل لایظلم الناس شیئًا**ځکه چی ددی قسم آیتونو تعلق د عقائدو سر د چی پدی کښی د نسخ بلکل احتمال ن وی

حکم د محکم:پدی باندی عمل واجب د اواعتقاد لرل پری فرض دی

تشریح:کچری عبارت کښی ابدیت میشګیری باندی دلالت وی ،یا د مضمون تعلق عقائدو یا

داصول اخلاق سر وی یا پ هغ کښی څه خبر ورکړ شو وی نو پدی کښی د نسخ احتمال ن وی

دغ شان د رسول الل د تشریف وړلو ن بعد ظاهر ،نص،مفسر ټولو ن د نسخ احتمال ختم شو د

کچر د مفسر او محکم مابین تعارض وی نو محکم لر ب ترجیح وی لک:سور طلاق ای
د:**واشهدوا ذوی عدل منکم** الای د مفسر د ددی ای تقاضا داد چی د محدود فی القذف د توب ن وروستو شهاد قبول شی ځکه چی توب سر ګنا معاف کیګی

او د سور نور آی د **ولاتقبلوا لهم شهاد ابدًا** دا آی محکم د ځکه دی کښی د ابدیت قید د نو دی لر ب ترجیح وی او د توب ن بعد ب هم د محدود فی القذف شهاد مقبول ن وی

دویشتم سبق

مقابلات ددی مذکور اقسامو

ددی مذکور قسمونو بالمقابل نور قسمون دی

1**خفی:**هغ لفظ چی معنیٰ ئی ظاهر وی خو د بل وجه ن پکښی خفاء راغلی وی
لک:سورمائد آی د: **السارق والسارق فاقطعوا ایدیهما** دا آی د غل پ حق کښی ظاهر د خو د کفن کَخ او جیب تراش پ حق کښی خفی د

سارق هغ□ غل د□ چی د چا محفوظ مال پ□ پټ□ غلا کړی ،دغلا دا مفهوم د کفن کخ او جیب تراش بار□ کښی غیر واضح د□ □

نو اوس پدی دواړو د سارق قول کید□ شی او کن□؟ داخبر□ غیر واضح□ د□□ کفن چور کښی د معنیٰ کم□ د□ او جیب تراش بار□ کښی زیاټ□ د□□

اول محفوظ مال ن□ پټوی ،او دویم غلا ن□ کوی بلک□ د سړی د مخ□ ن□ ش□ پ□ چل ول اخلی□

د خفی حکم:پ□ لفظ کښی غور وکړ□ شی چی پوشیدګی ئی لری شی نو ک□ پ□ لفظ کښی د ظآهر معنیٰ ن□ زیادت اوموندل شی لک□:جیب تراش نو د ظاهر حکم ب□ جاری وی او ک□ پ□ معنیٰ کښی کم□ وی لک□ کفن چور نو بیا ب□ پری د ظاهر حکم ن□ لګی □

درویشتم سبق

مشکل او حکم د مشکل

مشکل هغ□ لفظ د□ چی پوشیدګئ او خفاء کښی د خفی ن□ تیز وی یعنی کافی غور وفکرـ ن□ بغیر پوشیدګی ن□ لری کیګی □لک□: یو سړ□ قسم اوخری چی سالن ب□ ن□ خوری□سالن هغ□ ش□ د□ چی ډوډئ ورسر□ ازاد□ تیریګی او رنګین□ شی ورسر□ ،حدیث کښی دی **نعم الادام الخلُّ** سرک□ ب□ترین سالن د□ □

غوخ□ ،اګئ او پنیر کښی شک د□ چی دا سالن د□ او کن□؟ ځکه چی ډوډئ پدی باندی هم ازاد□ تیریګی او رنګین□ کیږی پری خو نوړئ پری لوندیګی ن□□نو سالن د□ خو لاوڼ ند□ د ادام خپل□ ترجم□ لاوڼ د□ چی ډوډئ پکښی خوشتیګی□

دمشکل یو څونور مثالون□

داآی□ **فاتوا حرثکم انیٰ شئتم** پدی کښی انیّ مشترک د□ □پ□ معنیٰ د **اَینَ** هم رازی د **متیٰ** هم او د **کیف** هم ددی وجه□ ن□ پ□ مراد کښی شک او اشکال د□□

بل آی□ واِن کُنتم جُنُبًا فاطّهّرواغسل جنابت کښی د مبالغ□ حکم د□□ او پ□ د□ اتفاق د□ چی آی□ ظاهر بدن پ□ حق کښی واضح د□ ،او باطن وینځل ساقط دی خو د خُل□ او پوز□ پ□ حق کښی تردد د□ ځکه دا من وجٍ ظاهر دی لکٍ:چی څه ش□ خل□ ت□ ددن□ شی نو روژ□ ن□ ماتیګی او من وجٍ باطن دی لک□:چی توکاڼو(لاړو)تیرولو سر□ هم روژ□ ن□ ماتیګی □

نو غسل جنابت کښی مضمض□ او استنشاق فرض د□ کن□ دی کښي اشکال د□ □

حکم د مشکل:ددی مراد غور او خوض ن□ بغیر نشی واضح کید□ ،لهذا غور وفکر کول واجب دی د□ پوری چی معنیٰ مراد□ واضح شی □پس ادام کښی غور وخوض داد□ چی اګئ او پنیر سر□ ډوډئ رنګین□

کیګی ن،نو دا څیزونو خوړلو سر بہ قسم ن ماتیګی

خو امام **محمد** د عرف اعتبارـ کوی کوم شی سر چی ډوډئ خوړل شی ،نو ک چا مذکور اشیاء سر ډوډئ اوخوړ نو قسم ئی مات شو،او هم دا مفتیٰ بہ قول د (شامی) او **حرث** فصل ت پټی ت وائی دی معنیٰ کښی غور کولو ن معلوم شو چی اَنّٰی پہ معنیٰ د کیف سر د د اَینَ ند ځکه چی روستو محل د حرث ند بلک د فرث(ګندګئ) د

او غسل جنابت کښی چی د مبالغ کوم معنیٰ د **فاطهرو** ن فهم شو د دی کښی اختلاف د :

امام ملک دلک د بدن اغست د او دلک ت فرض وائی او **احناف** مضمض او استنشاق ت فرض وائی

څلوریشتم سبق

المجمل وحکم

مجمل: (مبهم او غیر واضح)هغ لفظ د چی پوشیدګئ او پټوالی کښي د مشکل ن ډیر زیات وی (ډیر غیر واضح) وی پدی وج چی پدی کښی ډیر احتمالات وی پہ دی کښی دومر ډیر پټوال وی چی د متکلم او شارع د بیان(وضاحت(ن بغیر خفاء ن

لره کیږی هر ځومره که غور وکړه شی خو فائده نه ورکوئ،لکه:**وحرم الربوٰ** ۔

تشریح:ظاهره ده چی د خرید وفروخت معنیٰ خو د ګټه او زیادتی مراد ده او بیع جائز ده نو دلته د **الربوٰ** نه کومه ګټه او نفع مراد ده دا په غور سره نه معلومیګی ،پخپله د شارع دطرفنه وضاحت ضروری ده ۔

نو **شارع** د اشیاء ستّه په ذریعه په حدیث پاک سره وضاحت وکوه

حکم دمجمل:پدی باندی عمل ممکن نده تر کومه چی شارع پخپله وضاحت نه وی کړه،لهذا ددی د برحق کیدو اعتقاد لازمی ده او دبیان انتظار به کوله شی چی د شارع د طرفنه بیان راشی بیا په پری عمل کوله شی ۔

پنځویشتم سبق

متشابه او د متشابه حکم

متشابه هغه لفظ ده چی په خفاء کښی د مجمل نه هم زیات وی ،او د هغه مراد معلومول ممکن نه وی ،په هیڅ حال د وضاحت صورت نه وی ۔

متشابهات په دوه قسمه دی :

1۔هغه چی معنیٰ ئی بلکل معلومه نه وی لکه:حروف مقطعات(الم،المص وغیره)

2۔هغه چی معنیٰ ئی ازروئه لغه معلومه وی خو معنیٰ مراده معلومولو ئی هیڅ صورت نه وی ،لکه:

د **اللہ** پاک صفات متشابهات(د **اللہ** لاس،د **اللہ** مخ،د **اللہ** پنډئ وغیرہ)ددی صفاتو ظاهری کیفیت مراد کولہ نشی او حقیقی معنیٰ پیژندلو او کیفیت معلومولو هیڅ لار نشتہ۔

حکم د متشابه:دادہ چی څه مراد برحق وی پہ هغہ بہ ئی ایمان لرو او معنیٰ معلومولو نہ بہ منع کولہ شی دعقل نہ بہ کار نہ اخلی۔

مثلًا دا ایمان بہ لری چی داصفات د **اللہ** پاک دپارہ ثابت دی پاتی داخبرہ چی دغہ صفات څنګه دی ،دا **اللہ** تعالیٰ تہ حوالہ کولہ شی چی صرف **اللہ** پاک پدی عالم دہ۔

شپږیشتم سبق

څلورم تقسیم د دلالت پہ اعتبار سرہ

پہ حکم باندی دلالت کولو پہ اعتبارـ د لفظ څلور قسمہ دی ۔

1۔عبارۃ النص 2۔اشارۃ النص 3۔دلالۃ النص 4۔اقتضاء النص: ددی نہ مراد عین نص نہ دلیل نیولو اقسام مراد دی هغہ نص ندہ مراد کوم چی سوم قسم کښی تیر شو ظاهر ،نص ،مفسر وغیرہ۔

1۔عبارۃ النص :داهغہ دہ کوم شی دپارہ چی کلام راوړہ شوی وی او کوم شہ چی دعبارت مقصود وی۔سورۃ بقرۃ کښی د **اللہ** پاک ارشاد دہ:**وعلی المولود لہ رزقهن وکسوتهن** ددی

آی مقصود د پئ ورکونکو زنانؤ دپار وجوب د نفق بیان د نو دی خبر کښی دا آی عبار النص د

تشریح:دپئ ورکونک مور نفق ک چر پدی وج واجب وی چی دا د بچی د پلار ٟبر د نو ظاهر د چی د ځځی نفق واجب وی

او ک وجوب پ دی وج وی چی داپئ ورکوی نو بیا دامور مطلق داو دنفق وجوب د محض پیو ورکولو پ وج د

حکم دعبار النص:چ کوم حکم پدی ثابت وی پ هغ قطعی طور عمل واجب د

اوویشتم سبق

اشار النص او دهغ حکم

اشار النص هغ خبر د چی د نص ن ثابت وی خو کلام د هغ دپار ن وی راوړل شو نو هغ خبر فهم یو دم ن رازی بلک د هغ دفهم دپار د غور خوض او فکر ضرورت د لک: **وعلی المولود ل رزقهن وکسوتهن** د المولود ل کښی دی طرفت اشار د چی نسب دپلار ن ثابت وی خو دادعبار مقصود هم ند او کلام دی دپار هم ند راوړ شو او اوّل وهلت کښی داخبر زر فهم ت هم ن رازی پس دی کښی دا آی اشار النص شو

تشریح:دآی ن داخبر داسی فهم شو چی مولود (پیدا شو)اسم مفعول د او لـ لام د اختصاص

دپار د یعنی خاص هغ شخص چا دپار چی بچ زیګول شو وی ،نو معلوم شو چی پلار دی نسبت سر خاص کړ شو ددی وجه ن د بچی نسب ب دپلار ن ثابت وی

حکم داشار النص:چی کوم خبر پدی باندی ثابت شی پ هغ قطعی طور عمل واجب د خو دتعارض پ وخت ب عبار النص لر ترجیح وی ځکه چی عبار النص مقصود وی او دا مقصود دکلام ن وی

تشریح:یو طویل حدیث کښی دی چی خځه نیم زمان ناست وی ن مونځ کوی او ن روژ نیسی دین اشار داخبر معلوم شو چی د حیض اکثر مد پنځلس ورزی دی او هم دا مذهب د **امام شافع** د

خو بل حدیث د چی کم ن کم حیض در ورز د او زیات ن زیات لس ورزی ،دا حدیث د شپږو صحابؤ ن مروی د اګر چی د هر یو پ سند کښی کلام د خو مجموع **حسن لغیر** د او دا عبار النص د پس دی لر ب ترجیح وی او دا د**حنفی** مسلک د

اتویشتم سبق

دلال النص او د هغ حکم

دلال النص:دا هغ خبر د چی عبار مذکور د حکم د علت ن فهم شی او د اجتهاد او استنباط پ

طور نوی فهم شوی بلک لغۃً د ژب پ ذریع سرۃً فهم شیلک: **فَلا تقُل لهما اُفٍّ** یعنی مور او پلار ت هوں هم م کوئ نو وخل او کنځل د مور او پلار حرام شو دا خبر ددی آی ن معلوم شو ځکه چی د هوں وئیلو د ممانعت وج او علت تکلیف رسول دی او داعلت هر صاحب زبان پیژنی نو هم ددی علت پ وج د وهلو او کنځلو حرمت ثابت شو

تشریح:دلال النص او قیاس کښی فرق دا چی دلال النص کښی عل د ژب دوج ن معلوم شی او قیاس کښی د اجتهاد دوج ن مجتهد غور فکر سر علت معلوم کړی صرف اهل زبان د هغ ادراک نشی کولدی وج ن قیاس ظنی د او دلال النص قطعی د

حکم ددلال النص:کوم خبر چی ددلال النص ن ثابت شی پ هغ باندی قطعی طور عمل واجب د او دلال النص کښی د مذکور حکم علت عام وی نو دلال النص سر ثابت شو حکم ب هم عام وی

تشریح:لک چی د مذکور حکم علت د والدینو ن تکلیف دفع کول دی او دا علت عام د پس چرت چی هم دا علت موندل شی نو هغ کار ب حرام وی لک د والدینو وهل یا کنځل کول والدینو ن بطور کرای خدمت اخستل والدین دخپل قرض پ وج قید کول د والدینو ن قصاص اخستل او پ قصاص کښی قتلول وغیر دا ټول کارون حرام دی

یوکم دیرشم
اقتضاء النص او دهغه حکم

د اقتضاء معنیٰ ده غوښتل او غوښتونکی ته مقتضِی وائی او غوښتلی شوی شی ته مقتضیٰ وائی یعنی سوا کړه شوه خبر نو اقتضاء النص په نص کښی دزیادتی نوم ده داسی زیادت چی دهغه نه بغیر کلام نه ټهیک کیګی او د هغه نه بغیر په نص باندی عمل هم ممکن نه وی ۔

لکه:خاوند خځی ته وائی چی انتِ طالقٌ نو داخبرهٔ دطلاق ثبوت غواړی چی طلاق دی ثابت شی ۔

او په حدیث کښی دی چی رُفِعَ عن امتی الخطاُ والنسیانُ او حال داده چی د امت نه هیر او خطا رازی نو په حدیث کښی حکم لفظ سوا کول ضروری دی یعنی د خطائی او دهیر ګناه تری پورته کړه شوه ده۔

او تحریر رقبهٍ سره دمملوکٍ لفظ سوا کول ضروری دی ۔

تشریح:کله کله دنص په اقتضاء سره دبل نص ضرورت وی چی مقدر اومنله شی ،لکه یو سړه د اذان نه بعد د مسجد نه اووتلو نو ابوهریره رضی **الله** عنهٗ اُفرمائیل اما هذا فقد عصیٰ اباالقاسمِ ـُ (رواه مسلم)،او حال داده چی داسی حدیث نشته چی په هغه کښی حضوره خروج منع کړه وی ،نو

ددی قول پ اقتضاء سر ب داسی نص مقدر اومنل شی

یا لک حضرت عمار ابن یاسر رضی **الل** عنُــ فرمائی من صام الیوم الذی یشک فی فقد عصیٰ اباالقاسم (روا مسلم)

دلت هم داسی نص موجود نشت چی پ هغ سر حضور د یوم الشک د روژ ن منع کړی وی خو ددی قول پ اقتضاء سر ب داسی نص مقدر منل ضروری وی

حکم داقتضاء النص:دلت مقتضیٰ ضرورۃً ثابت وی نو ددی وج ن ب بقدر ضرورت مقدر منل شی نو انت طالق کښی د دریو طلاقو نیت صحیح ند

تشریح:طالق صیغ د صفت د یعنی اسم فاعل د او مشتق پ مشتق من باندی دلالت کوی لک چی فعل پ مصدر دلالت کوی نو د طالقٌ پ تقاضا سر ب دلت طلاقًا منل کیګی ،نو د دریو طلاقو نیت صحیح ند ځکه ضرورت پ یو طلاق سر پور شود انت طالق د صحت دپار یو طلاق منل کافی دی

دیرشم سبق

د شلو اقسامو د متعلقاتو بیان

د کتاب **الل** او سنّت رسول د شلو اقسامو ن فراغت وشو اوس دهغ دمتعلقاتو تذکر شروع کوؤ

دامر اونهی بیان دخاص پ□ اقسامو کښی امر اونهی هم دی،دامر او نهی صیغ□ خاص دی یو خاص معنیٰ دپار□ وضع شوی دی چی طلب فعل د□ یا طلب عدم فعل د□ □

امر:د امر لغوی معنیٰ د□"دپورت□ کس بل ت□ وئیل چی دا کار وک□"او اصطلاح کښی امر پ□ بل باندی کار لازم کول ،یعنیٰ جزم سر□ دچا ن□ دیو کار طلب کول لک□: ارشاد پاک د□:**واقیموا الصلو□ واٰتوا الزکو□□**

تشریح: نصوصو کښی کل□ حکم د امر صیغ□ سر□ ورکول□ شی لک□: **اقیموا الدین**(شوریٰ)□

او کل□ جمل□ خبری□ وی خو انشاء لر□ متضمن وی یعنی مقصود تری مطالب□ و ی□لک□: **لا ایمان لمن لامان□ ل□** مقصود داد□ چی امانتداری اختیار ک□!

دامر حکم:امر مطلق یعنی د قرین□ د وجوب یا عدم وجوب ن□ خالی وی نو دد□ مقتضیٰ وجوب وی □هاں ک□ قرین□ او نخ□ د دی خلاف وی لک□ اباح□ یا استحباب وغیر□ نو بیا ب□ حکم هم هغ□ وی کوم چی د قرین□ د□□

تشریح:امر کښی اصل وجوب د□ او ک□ قرین□ موجود□ شی نو بیا دجواز او اباح□ دپار□ وی لک□: **کُلوا واشرَبوا** خوراک او څښاک طبعی افعال دی ددین□ انسان مستغنی نشی کید□ ددی واجب کول ب□

معنیٰ دی □داددۍ خبری قرین□ د□ چی دلت□ امر د اباح□ دپار□ د□□

نهی: منع کول ،لغۃً ځان پورت□ ګڼړل او چا ت□ ویئل چی دا کار م□ کو□□اصطلاحًا پ□ چا کار ن□ کول لازم کول□

یعنی نهی هغ□ خاص لفظ د□ چی د هغ□ پ□ ذریع□ څوک جزم سر□ دیو کار ن□ منع وکړی لک□:
ولاتقربوا الزنا یعنی د زنا خوات□ هم م□ زئی□

تشریح:ممانع□ دپار□ کل□ کل□ صیغ□ دنهی استعمال شی لک□:**وذروا البیع** یعنی بعد اذان خرید وفروخت پریږدئ □

کل□ لفظ دنهی سر□ ممانع□ شو□ وی لک□:**وینهٰی عن الفحشاء والمنکر** یعنیٰ **الل□** تعالیٰ د ښکار□ بدئ ن□ او مطلق بدئ ن□ منع کوی□

کل□ د تحریم لفظ استعمال شی لک□:**حرمت علیکم المیت□□**

کل□ د حلت نفی کول□ شی لک□:**ولاتحل لکم ان تاخذوا مما اٰتیتموهن شیئًا□**

حکم دنهی: دمطلق نهی مقتضیٰ لازمًا باز ګرزیدل دی□ هاں ک□ قرین□ او نخ□ د دی خلاف وی ل□ اباحت یا استحباب وغیر□ نو بیا ب□ حکم هم هغ□ وی کوم چی د قرین□ د□□

تشريح: دنهى اصل حکم حرمت دہ خو کہ قرينہ وى نو بيا د کراہۍ دپارہ هم وى لکہ: **اذا نودى للصلوۃ من يوم الجمعۃ فاسعوا الى ذکر اللہ وذروا البيع** ۔دلتہ نهى دکراہۍ د پارہ دہ ۔او قرينہ دادہ چى ممانعہ د يوہ باهرنئ خبرى دوجہ نہ دہ او هغہ د جمعہ مانځه لہ تلو کښى خلل واقع کيدل دى ۔نفس بيع کښى خرابى نشتہ ۔

کلہ نفى ارشادى وى يعنى شفقت پہ طور ممانعت کولہ شى لکہ: **ولا تسئلوا عن اشياء ان تبدلکم تسؤکم** (دداسى ځيزونو تپوس مہ کوئ کہ چرتہ هغہ تاسو تہ ښکارہ کړہ شى تو بہ پريشانہ کړى)دلتہ نهى ارشادى دہ خلق د پريشانئ نہ بچ کول دى ۔

يو ديرشم سبق

ما يتعلق بالامر د امر بارہ کښى څه خبرہ

۔کلہ چى د يو کار حکم وکړہ شى نو يوہ پيرہ کار کولو سرہ تابعدارى د امر موجود شى بار بار کول د امر مقتضىٰ ندہ ۔**مثلًا** اويئلہ شى چى اوبہ راکہ نو يوہ پيرہ اوبہ ورکولو سرہ بہ دحکم تعميل وشى ۔

نو **صلُّوا** چى مونځ وکئ نو مطلب دا دہ چى يوہ پيرہ مونځ وکئ ۔

سوال: چى کلہ امر تقاضا د تکرار نکوى نو بيا پہ عباداتو کښي تکرار ولى دہ؟

جواب:دا تکرار د اسبابو او اوقاتو د تکرار دوج□ ن□ د□ **مثلًا** دوجوب صلوٰ□ سبب وخت د□ لک□ چی د ماسپخین وخت شی نو امر ب□ متوج□ شی چی د ماسپخین مونځ وکئ ددی امر سر□ ب□ وجوب وی□

□د امر پ□ ذریع□ د واجب دو□ قسم□ دی□

ا□ادا□بعین□ امر سر□ واجب کیدونک□ ش□ حوال□ کول□

ب□قضا□امر سر□ د واجب شوئ شی مثل حوال□ کول□

بیا **ادا پ□ دو□ قسم□ د□ □ادا کامل□،ادا قاصر□**

1□ادا□ کامل بعین□ واجب کامل صفت سر□ حوال□ کول:لک□ وخت باندی باجماعت مونځ ادا کول□

حکم: ادا□ کامل سر□ ذم□ داری پ□ احسن وجه□ سر□ پور□ کیګی□

2□ادا□ قاصر:بعین□ واجب پ□ ناقص صفت سر□ ادا کول لک□: سور□ فاتح□ بغیر او تعدیل ارکان بغیر مونځ کول□

حکم: کچر□ پ□ مثل سر□ د صفت د نقصان کم□ پور□ کید□ شی نو کول□ ب□ شی ورن□ نقصان حکم ب□ ساقط شی او ګنا□ ب□ باقی شی□

تشریح: مثلًا سور□ فاتح□ تری هیر□ شو□ نو سجد□ سهو□ سر□ ب□ کم□ پور□ شی داددی شرعًا مثل د□ ،او ک□ تعدیل ارکان ن□ بغیر مونځ وکړی نو

مثل سر□ دهغ□ کم□ پور□ کول ممکن ندی ځکه چی شرعًا ددی مثل نشت□ پس کرا□□ تحریمی سر□ ب□ دهغ□ مونځ وشی او داسی مونځ کونک□ ب□ ګنا□ګار وی□

قضاء پ□ دو□ قسم□ د□ قضاء کامل او قضاء قاصر

قضاء کامل:هغ□ مثل حوال□ کول چی صور□ او معنیً د واجب پشان وی لک□:د فوت شوی مونځ قضاء□

قضاء قاصر:هغ□ مثل حوال□ کول چی صرف معنیً د واجب پشان وی لک□:د قضاء مونځ بعد الموت فدی□ ورکول□

فائد□ : عباداتو کښی اصل اداء د□ کامل وی ک□ ناقص□او چی ادا ممکن ن□ وی نو قضاء طرفت□ رجوع کیګی□

فائد□:قضاء کښی اصل قضاء کامل د□ او چی پ□ کامل عمل ممکن ن□ وی نو قاصر طرفت□ رجوع کیګی□

فائد□: د کوم شی چی مثل بلکل ن□ وی ن□ مثل صور□ ن□ معنیً نو پ□ هغ□ کښی قضاء واجب ند□ دهغ□ حکم د آخرت پ□ حوال□ د□□لک□:منافع ضائع کولو پ□ صور□ کښي ضمان واجب ند□ □

تشریح:چا د بل غلام غصب کړو او روغ□ میاشت خدمت واغستو ،یا مکان ئی غصب کړو او میاشت پکښی اؤسیدو بیا ئی غصب کرد□ ش□ مالک ت□

حواله کړو نو غاصب باندی د منافع ضمان واجب نده ځکه چی د مثل په ذریعه ئی ضمان ممکن نده۔ځکه څه شه د منفعت برابر نشته په دواړو کښی نه منفعت صوری شته او نه معنوی پس معامله به آخرت ته حواله شی۔

فائده: کله چی یو شه شریعه مماثل مقرر کړه وی او حال داده چی دواړو کښی نه صورته مماثله وی او نه معنیً نو دی ته مماثل شرعی وئیله شی لکه: نهایت بوډا سړی په حق کښی د روژو فدیه د روژو مثل ده۔

3۔د وخت دقید یا عدم قید په اعتبار د مامور به دره قسمه دی

ا۔وخت سره غیر مقید لکه: زکوٰة ،حج،صدقه فطر وغیره۔

حکم: پدی کښی د مامور به مطالبه فورًا نه وی د تاخیر ګنجائش وی پدی شرط چی تاخیر سره پوره زندګئ کښی عبادت پاتی نشی ۔البته اول فرصه کښی اداکول مستحب دی ۔

ب۔وخت سره مقید : دیته موقت هم وائی ددی دره قسمه دی ۔

الف۔ چی وخت د عباده د پاره ظرف وی لکه مونځ ۔د ظرف معنیٰ دا چی عبادت ټول وخت نه راګیروۍ بلکه د عبادت نه بعد هم وخت بچ وی۔

احکام:1□پور□ وخت پ□ عبادت کښی مشغولول ضروری ندی □

2□پ□ یو وخت کښی کچر□ یو عبادت واجب وی نو ددغ□ جنس بل عبادت پ□ دغ□ وخت کښی واجب کید□ شی دغ□ شان پ□ دغ□ وخت کښی ددغ□ جنس بل عبادت هم صحیح د□□دواړو کښی تضاد یا خلاف نشت□□لک□:یو سړ□ د ظهر وخت کښی د مونځ نذر وکړی نو صحیح د□ او پ□ ظهر وخت کښی ب□ دواړ□ مونځون□ وکړی□

دغ□ شان ک□ یو سړ□ د ظهر وخت کښی بل مونځ کوی نو صحیح د□□اگر چی د ظهر مونځ قضاء کولو گنا□ ب□ وی□

3□او د مامور ب□ ادائگئ دپار□ متعین نیت ضروری د□ یعنی د ظهر د مانځه نیت ضروری د□ تعین نیت ن□ بغیر ک□ پور□ وخت ئی مونځ کولو نو بیا ب□ هم ظهر ادا نوی دغ□ مونځ ب□ نفل شی اگر ک□ د مونځ وخت تنگ شی یعنی صرف د ظهر دفرضو وخت پاتی شی بیا هم تعین نیت ضروری د□□

ب: چی وخت د عبادت دپار□ معیار وی لک□ روژ□ یعنی عبادت پور□ وخت راگیر کړ□ د□ یو جزء تری خالی ن□ وی □

احکام:1□کچر□ یو عبادت دپار□ شریعت د وخت تعین کړ□ وی نو دغ□ وخت کښی بل عبادت واجب کید□ نشی □

2نہ پہ دغہ وخت بل عبادت ادا کیدہ شی ۔

3او دتعین شرط بہ هم ختم شی ځکہ چی شریعہ رمضان لرہ د فرض روژې دپارہ متعین کړی دہ۔نو وس نہ خو پہ رمضان کښي د نورو روژو نذر کوہ شی او نہ بلہ روژہ نیولہ شی ،او خاص د رمضان د روژې نیت کولو ضرورت هم نشتہ مطلق نیت سرہ بہ هم د رمضان روژہ صحیح شی ۔

4کچرہ حکم کؤونکہ حکیم وی نو مامور بہ کښی حسن موجودیدل ضروری دی یعنی **اللہ** تعالیٰ حکیم دہ پس هغوی چی کوم احکام نازل کړی دی پہ هغہ کښی حسن ضروری امر دہ۔

بیا مامور بہ د حسن پہ اعتبار سرہ پہ دوہ قسمہ دہ

1حسن لذاتہ یعنی بذات خود خکلہ خبرہ لکہ: **اللہ** تعالیٰ باندی ایمان راوړل ،د انعام کوؤنکی احسان منل ،انصاف،او مونځ،او دغہ شان نور عبادات۔

حکم: چی کلہ دداسی مامور بہ د ادائګئ وجوب راشی چی حسن لذاتہ وی نو دهغہ د ادائګئ نہ بغیر ذمہ نہ فارغیګیہ او دا خبرہ هغہ حکمونو کښی دہ چی د معاف کیدو احتمال نہ لری یعنی ختمیږی نہ لکہ: **اللہ** تعالیٰ باندی ایمان لرل پہ هرحال ضروری دہ حالت اکراہ وی یا جبر دا حکم ساقط کیګی نہ

او هغ□ احکام چی د معاف کیدو احتمال لری هغ□ ادائګئ سر□ هم ختمیګی او حکم ورکونکی معافئ سر□ هم □

تشریح:مثلًا اول وخت کښی مونځ واجب شو او ادائ□ کړو نو ختم شو ،او ک□ آخر کښی بند□ پاګل شو یا زنان□ باندی حیض یا نفاس شروع شو نو مونځ معاف شو ځکه داسی اعذارو کښی مونځ معاف کیګی□

او ک□ ځه وج□ باندی د مونځ وخت تنګ شی یا اوب□ یا لباس موجود ن□ وی نو معاف کیګی ن□□

ب□حسن لغیر□□: یعنی پ□ هغ□ کښی خپل□ ذاتی حسن ن□ وی خو بل امر حسن پ□ وج□ پکښی حسن پیدا شو□ وی لک□:د جمع□ د مونځ دپار□ سعی کول(تلل) او د مونځ دپار□ وضوء کول □

پ□ تللو(سعی) کښی خوبی د مونځ د جمع□ د وج□ د□ او پ□ وضوء کښی خوبی د مونځ دوج□ د□□

حکم:کچر□ هغ□ خبر□ چی د هغ□ پ□ وجه□ پ□ مامور ب□□ کښی حسن پیدا شو□ وی ختم شی نو مامور ب□□ ب□ هم ختم شی □

پس پ□ کومو خلقو چی جمع□ واجب ند□ نو سعی پری هم واجب ند□□

فائد□ :حدود ،قصاص او جهاد هم دی قسم ثانی ت□ نزد□ دی□ځکه چی حدود یعنی اسلامی سزاګانو کښ

خوبی پدی وج□ پیدا شو□ چی دی د ګناهونو ن□ لری کوؤنکی دی □او پ□ جهاد کښی خوبی پدی وج□ هم د□ چی دهغ□ سر□ دقتل سلسل□ بند□ شی او جهاد کښی خوبی پدی دوؤ وجهو سر□ هم د□□

1□پدی سر□ دکافرانو فتن□ کمزوری شی □

2□پدی سر□ د **الل□** کلم□ بلند□ شی او دین خور شی □

دو□ دیرشم سبق

دنهی بار□ کښی څه خبری

1□کچر□ ممانعت کؤونک□ حکیم وی نو منهی عنُ کښی ناکار□ وال□ ضروری د□،پس **الل□** تعالی حکیم د□ نو هغ□ چی د کومو خبرو ن□ منع فرفائیل□ د□ هغ□ ناکار□ خبر□ دی او دناکار والی د نوعیت پ□ اعتبارـ سر□ د منهی عنُ دو□ قسم□ دیُ

الف□قبیح لذات□□:هغ□ ش□ چی بذات خود ناکار□ وی ددی دو□ قسم□ دی □

1□قبیح لذات□ وضعًا:هغ□ امر چی دهغ□ وضع او بناوټ او ساخت او جوړخ ناکار□ وی یعنی عقل د هغ□ د ناکار□ والی احساس کول□ شی لک□:کفر او شرک د وضع پ□ اعتبار سر□ قبیح دی ځکه چی دواړ□ د محسن ناشکری د□ او ددی قبیح کیدل عقلی دی □

2□قبیح لذات□ شرعًا:هغ□ امر چی د هغ□ ناکار□ وال□ شریع□ خودل□ وی اګر چی د هغ□ د ناکار□ والی فهم عقل نشی کول□ لک□:انسان خرڅول ځکه چی ازاد انسان دخرید وفروخت محل ند□□

ب□قبیح لغیر□:هغ□ خبر□ چی خپل□ پکښی ناکار□ وال□ ن□ وی مګر د یو ناکار□ خبر□ پ□ وج□ پ□ هغ□ کښی ناکار□ وال□ او خرابی راغلی وی □ بیا ددی دو□ صورتون□ دی □**قبیح لغیر□ وصفًا،مجاورًا**

1□قبیح لغیر□ وصفًا:هغ□ امر چی خرابی پکښی د ناروا خبر□ صفت دوجه□ ن□ لازم شو□ وی □لک□ د عید الاضحیٰ پ□ ورځ روژ□ نیول دلت□ روژ□ فی نفس□□ عبادت د□ خو دلت□ د **الل□** تعالیٰ د میلمستیا ن□ مخ اړول رازی او دا داسی خبر□ د□ چی ددغ□ ورځ د وژ□ ن□ جدا کید□ نشی نو دا ځکه قبیح د□□

2□قبیح لغیر□ مجاورًا:هغ□ امر چی خرابی پکښی دګاونډی د وج□ ن□ راغلی وی □لک□ خرید وفروخت کول بعد اذان جمع□ دا دبیع وصف لازم ند□ بلک□ جدا کید□ هم شی □مثلًا د جمع□ مانځه ل□ پ□ لار□ روان وی او بیع کوی او سعی کښی خلل ن□ رازی□

1□دکوم فعل ن□ چی نهی راغلی وی دهغ□ دو□ قسم□ دی □

1دفعل حسی ممانعت:یعنی هغ فعل چی د هغ پ صور او مفهوم کښی شریع تبدیلی نوی کړی لک: زنا،شراب،دروغ،ظلم وغیر ددی ممانعت د شریع ن اول هم کیدو او شریع پکښی تبدیلی ند کړی

حکم: پدی قسم کښ بعین کارونو باندی نهی رازی ځکه چی دد ذات خراب د نو دا قطعًا مشروع نشی کید

2د افعال شرعي ممانعت:هغ افعال چی شریعت راتلو ن مخکښی موجود وی خو شریع پ هغ کښی څه تبدیلی کړی وی ،او یا دشریع راتلو ن روستو موجود شوی وی لک:د لو اختر پ ورځ د روژ بندیز یا پ اوقاتِ مکرو کښی د مونځ بندیز

دروژ خپل معنیٰ بندیز د خو شریع پکښی د یو څو څیزونو زیاد وکو

د صلوٰ خپل معنیٰ دعا د خو شریع پکښی د یو څو څیزونو زیاد وکودی وجه ن روژ او صلوٰ د افعال شرعي ن دی

حکم: دی قسم کښی ممانعت د هغڅیز وی کوم څیز طرفت چی نهی مخامخ شوی وی یعنی اصل روژ او صلوٰ ممنوع ندی دا خو حسن لذات دی خو د غیر د وجه ن خرابی د او دغ خرابی د **الل** پاک د میلمستیا ن ډډ کول دی یا د نمر عباد

کونکو سر یوشانوال رازی‌نو دی وجه ن ددی افعالو کونکی د حرام لغیر ارتکاب کونکی شو او د حرام لعین مرتکب ن شو

فائد:د یو فعل حرام کیدل پ هغ باندی د حکم ترتب کښی خلاف او تضاد نشت ،لک:حالت حیض کښی طلاق ممنوع دی خو طلاق ب واقع کیږی او در طلاق پ یو ځائ ممنوع دی خو بیا هم واقع کیږی

در دیرشم سبق

د مطلق او مقید بیان د خاص پ اقسامو کښی مطلق او مقید دی

تشریح:خاص کل مطلق یعنی بغیر د قید ن ذکر شی یعنی د یو شی صرف د هغ دپار موضوع ل لفظ ذکر شی لک:کتاب ،رجل،وغیر ددی سر صفت وغیر ذکر نشی نو ددی اطلاق ب پ پور جنس باندی وی

او کل یو لفظ د یو صفت یا شرط یا زمان یا عدد وغیر

سر مقید شی نو بیا ترین پور جنس مراد ن وی لک:کفار د قتل خطا کښی رقب مومن د پ دی وخت کښی دغ خاص مقید د

مطلق:هغ خاص د چی پ نفس ذات باندی دلالت کوی پ یو خاص صفت باندی د هغ دلالت ن

وی لک: د قسم کفار کښی تحریر رقب مطلق د

حکم:مطلق ب پ خپل اطلاق ازاد والی باندی قائم وی یعنی خبر واحد یا قیاس پ ذریع ب د څه شی سر تړل (قید) کول نشی

مقید:چی د څه شی قید پکښی وی څه شی پوری تړل شو وی دا هغ خاص د چی پ یو ذات باندی سر د خپلو صفاتو دلالت کوی لک: سور نساء کښی د قتل خطا پ کفار کښی **فتحریر رقبٍ مؤمنٍ** مقید د

حکم: مقید باندی د قید دلحاظ کولو سر عمل کول واجب

دی نو کفار دقتل کښی مطلق غلام ازادول صحیح ندی بلک مسلمان غلام ازادول ضروری دی

مطلق پ مقید باندی د حمل کولو او ن حمل کولو تفصیل داد چی کچر یو لفظ پ یو نص کښی مطلق او بل کښی مقید راشی او ددواړو تعلق د حکم د سبب سر وی نو **احنافو** پ نزد باندی مطلق ب مقید باندی نشی حمل کولاو ک ددواړو تعلق د حکم سر وی او حکم او سبب یو وی نو بالاتفاق ب محمول کول شی لک: یو نص کښی **الدم** مطلق راغل د او بل کښی مقید د **مسفوح** سر نو اول کښی ب هم مسفوح مراد وی

او ک□ حکم او سبب دواړو مختلف وی نو بالاتفاق ب□ نشی حمل کول□□لک□:**فاقطعوا ایدیَهما** مطلق د□ او آی□ وضو کښی د الی المرافق قید سر□ مقید د□ □

او ک□ سبب یو وی او حکم مختلف وی نو هم ب□ بالاتفاق محمول کول□ نشی لک□: آی□ د تیمم کښی ایدیهم مطلق د□ او پ□ وضو کښی مقید د□ دلت□ جمهورو پ□ تیمم کښی د الی المرافق قید پ□ حدیث سر□ سوا کړ□ د□□

او ک□ حکم یو وی سبب مختلف وی نو احنافو پ□ نزد نشی محمول کول□ لک□ کفار□ د**ظهار او یمین** کښی رقب□ مطلق□ د□ او کفار□ قتل کښی رقب□ مقید□ د□ دلت□ عند الاحناف مقید ب□ مقید وی او مطلق ب□ مطلق□

او نور فقهاء وائی چی دلت□ ب□ مطلق مقید کول□ شی نو د هغوی پ□ نزد پ□ کفار□ ظهار او یمین کښی هم مسلمان غلام ازادول ضروری دی□

څلور دیرشم سبق

حقیقت او مجاز بار□ کښی څو خبری

ړومبئ خبر□:څومر□ چی کید□ شی نو حقیقی معنیٰ باندی عمل کید□ شی نو مجازی معنیٰ ب□ معتبر نوی ځکه چی مجازی معنیٰ مستعار□ وی یعنی غوښتلی شوی وی او مستعار د اصل سر□ د ټکراؤ

طاقت نہ لری مزاحم نشی کیدےلکہ: سورہ مائدہ کښی دی

ولکن یؤاخذکم بما عقدتم الاَیمانَ (یعنی **اللہ** نیول پہ هغہ باندی کوی چی تاسو کلک قسمونہ اُخرئ)نو دا آیہ پہ هغہ قسم باندی محمول دہ چی مستحکم کړہ شوہ وی او هغہ صرف منعقدہ دہ نو هم داددی لفظ حقیقی معنیٰ دہ عزم او ارادہ چی یمین غموس او منعقدہ دواړو تہ شامل شی صحیح ندی ځکه چی هغہ مجازی معنیٰ دہ او مجاز او حقیقت ټکر نشی اغیستۍ۔

دویمہ خبرہ:دحقیقت درې قسمہ دی

الف۔حقیقہ متعذرہ ب۔حقیقہ مهجورہ ج۔ حقیقہ مستعملہ

حقیقہ متعذرہ: دا هغہ دہ چی پہ هغہ باندی عمل سخت او دشوار وی لکہ یو سړے د آم د ونی متعلق اووائی چی دا اونہ بہ نہ خورم،یا اووائی چی دا کټوئ بہ نہ خورم نو مراد بہ د ونی میوہ وی او پہ کټوئ کښی چی څه وی ۔ځکه چی حقیقی معنیٰ ئی انتہائی دشوار عمل دہ۔

حقیقہ مهجورہ:دا هغہ دہ چی عمل پری ممکن وی خو عادۃ یا شرعًا پہ هغہ باندی عمل پریخودے شوی وی ۔لکہ: یو سړے قسم اخری چی ستا کور تہ بہ خپہ نہ کم یا ستا پہ کور کښی بہ قدم نہ ګدم ،ددی حقیقی معنیٰ صرف خپہ کیخودل دی پہ

داسی شان چی باقی حصې د بدن د کور نه بهر وی مګر عادة دا معنیٰ مراد نه وی ،

یا لکه: یو سړی د خپل خلاف مقدمه دپاره وکیل بالخصومه جوړکړی د وکیل بالخصومه حقیقی معنیٰ د مخالف د هرې خبرې تردید کولو دپاره وکیل جوړول دی خو شرعًا دا خبره جائز نده دا معنیٰ شرعًا مهجوره ده او وکالت به مطلق جواب باندی محمول وی وکیل دپاره د اقرار او انکار دواړو اجازت ده ۔

حقیقه مستعمله: دا هغه ده چی استعمال ئی عام وی او اکثر الفاظ په خپله معنیٰ حقیقی کښی استعمال وی ۔

د دریواړو قسمونو احکام: ړومبو دوؤ قسمونو کښی به بالاتفاق مجازی معنیٰ مراد وی ،ونه که میوه داره وی نو میوه به مراد وی او که میوه داره نوی قیمت به مراد وی ۔او که کټوئ کښی څه پراته وی هغه به مراد وی ،او قدم نه به مطلق داخلیدل مراد وی په هر شان چی وی ۔

او دویم قسم کښی که چرته د لفظ مجازی معنیٰ رواج نه وی نو بالاتفاق به په حقیقی معنیٰ باندی عمل وی ۔

او که مجازی معنیٰ د حقیقی معنٰی نه ډیر رواج وو نو بیا هم **امام صاحب** په حقیقی معنیٰ

باندی عمل کوی او د **صاحبینو** پہ نزد عموم مجاز باندی عمل وی ۔

تشریح:د عموم مجاز معنیٰ دادہ چی ددی مروج معنیٰ نہ

علاوہ داسی بلہ معنیٰ مراد واخستلہ شی چی حقیقی او مروجہ دواړو معانیو تہ شاملہ وی ۔لکہ یو سړے قسم اُخری چی غنم بہ نہ خورم نو غنم بعینہ خوړل هم متروک ندی نینی خوړلے کیږی۔او زیات استعمال ئی پہ ډوډئ کښی دے۔نو دلتہ بہ د امام صحب پہ نزد پہ نینو خوړلو سړے حانث وی او ډوډئ سړے بہ نوی ،او عند صاحبین ماحصل من الحنطة بہ عمومی معنیٰ مراد شی پہ هر صورت کښی بہ حانث وی ۔نینی وی کہ ګنګړۍ وی،کہ حلویٰ وی،کہ بسکټ وی کہ ډوډئ۔

دویمہ خبرہ:امام صاحب پہ نزد باندی مجاز صرف پہ لفظ کښی د حقیقت نائب دے صرف تکلم کښی ،یعنی د مجاز د صحت دپارہ صرف دومرہ خبرہ پورہ دہ چی د عربیت پہ اعتبار سرہ صرف عبارت صحیح شی نو بیا کہ د حقیقی معنٰی د پارہ څه صورت نہ جوړیدو نو مجازی معنیٰ طرفتہ بہ رجوع کولے شی ۔

صاحبین:پہ نزد مجاز د حکم پہ بارہ کښی د حقیقت نائب دے یعنی د کلام حقیقی معنیٰ صحت هم ضروری دہ۔پس کہ حقیقی معنیٰ فی نفسہ

ممکن وی خو د څه رکاوټ پ وج پ هغ عمل ممکن ن وی نو مجاز طرفتہ ب رجوع کول شی

مثال:ک مولیٰ داسی غلام ت (چی پ عمر کښی ترین مشر وی) اووائی دا ځما زو دنو د **صاحبینو** پ نزد داکلام لغو د ددی مجازی معنیٰ ازادی هم مراد نشی کید ځکه چی حقیقی معنیٰ زو کیدل محآل دی مشر د کشر زو نشی کید

امام پ نزد ب مجازی معنیٰ مراد وی او غلام ب ازاد وی تلفظ ئی صحیح د نو مجاز طرفتہ ب رجوع کیګی

څلورم خبر:د یو لفظ ن پ یو ځا معنیٰ حقیقی او مجازی نشی مراد کول لک: **او لامستم النساء** (المائد)کښی د ملامس معنٰی حقیقی دیو بل ټچ کول مس کول دی او مجازی معنیٰ ئی جماع کول دی نو چی مجازی معنیٰ جماع مراد شو وس حقیقی معنیٰ ټچ نشی مراد کید او د ښځی د مس کولو سر ب اودس ن ماتیګی

تشریح:هاں یو صورت ددی ن مستثنیٰ د او هغ عموم مجاز د یعنیٰ داسی معنیٰ مراد کول چی هغ حقیقی او مجازی دواړو معنیٰ ت شامل وی نو داسی صورت کښی حقیقت او مجاز دواړ مراد کید شی

پنځمه خبر:لفظ پ غیر معنیٰ موضوع ل کښی استعمال دپار ضروری د چی پ معنیٰ موضوع ل

او غیر موضوع ل□ کښی مناسبت وی □لک□: بهادر سړی ت□ شیر وئیل□ شی نو دواړو کښی د بهادرئ مناسبت د□□

د احکام شرعی□ حقیقی او مجازی معنیٰ پ□ درمیان کښی د تعلق و□ قسم□ دی □

علت او حکم والا تعلق لک□: خرید کول او مالک درمیان تعلق د□

تشریح:علت د محکوم علی□ وصفی حالت د□ چی پ□ هغ□ سر□ حکم شرعی متعلق کول□ شی چی کل□ وصف موجود شی نو حکم هم موجود شی او چی کل□ وصف ختم شی نو حکم هم روستو شی □

لک□:اشیاء کښی خرید کول د مالک جوړولو علت د□ او نش□ آور ګرزیدل شراب کښی د حرمت علت د□ نو ک□ شراب سرک□ شی نو حکم د حرمت ب□ هم روستو شی □

سبب او حکم والا تعلق: لک□ د ګردن (ذات)ملکیت او دوینز□ ن□ دجنسی فائد□ اچتولو تعلق□

تشریح:سبب هغ□ ش□ د□ چی یو شی ت□ رَسَوَل وکړی او پ□ هغ□ کښی اثر انداز ن□ وی □لک□ لار منزل ت□ رسول کوی او رسئ اوبو ت□ رسول کوی نو دادواړ□ سبب دی دغ□ شان وینز□ کښی د ګردن ملکیت د هغ□ ن□ د فائد□ اغستو د جواز سبب د□ □

حکم:اول صورت کښی د جانبینو ن□ مجاز صحیح د□ یعنی علت ن□ حکم مراد کول او بالعکس، **دویم** صورت کښی یو طرف□ صحیح د□ ذکر د سببب او مراد حکم او بالعکس صحیح ند□□

مثال:ک□ یو سړ□ اووائې چی ک□ ز□ د غلام مالک شوم نو هغی ب□ ازاد وی او مالک کیدو ن□ ئی خرید کیدل مراد وی نو صحیح د□ او ک□ اووایی چی کچر□ یو غلام می واغستو نو ازاد ب□ وی او د اغستو ن□ مراد مالک کیدل وی نو هم صحیح دی □ځکه چی د خرید کولو او ملک کیدلو درمیان کښی داول قسم اتصال د□ او مجاز د جانبینو ن□ صحیح د□ □

تشریح:ک□ داسی ئی اوؤې چی ک□ ز□ مالک شوم او بیا دنیم غلام مالک جوړ شو او هغ□ ئی خرڅ کو او بیا د بل نیم غلام مالک شو نو غلام ب□ ازاد ن□ وی ځکه چی ملکیت پ□ غلام کښی یو زا□ ن□ شو او پ□ عرف کښی مالک هغ□ چات□ وائی چی پ□ یو وخت کښی د پور□ شی مالک شی □

او ک□ چری د مالک کیدو ن□ ئی د خرید معنیٰ مراد وی نو بیا ب□ غلام ازاد وی ځکه د خرید دپار□ ضروری ند□ چی پ□ ټول کښی پ□ یو زا□ خرید جمع شی □دغ□ حکم د برعکس صورت د□ □

یعنی د خرید کولو ن□ مالک کیدل مراد واخلی نو دا نیت درست د□ خو قضاءً ن□ ځکه د تهمت یر□ د□ چی د غلام ازادئ ن□ ځان بچ کوی□

دویم صورت:کہ چا خپلہ ښځی تہ اووی چی ما ازادہ کړی ئی او نیت دطلاق وی نو صحیح دہ او کہ وینزہ تہ ئی اووی چی ما تالہ طلاق درکړہ نو وینزہ ازادہ ندہ۔

تشریح:ازادولو سرہ د طلاق نیت صحیح دہ ځکه چی ازادول ملکیت رقبہ ختمول علت دہ او وینزی کښی ملک رقبی زوال د ملک انتفاع ختمولو سبب دہ پس ازادول د ملک متعی د پارہ صرف سبب دہ او سبب ویئل او حکم (مسبب)مراد کول صحیح دی او ددی برعکس صورت صحیح ندہ۔یعنی طلاق وئیل او ازادی مراد کول صحیح ندی ځکه چی طلاق د ازادئ سبب ندہ۔مزید وضاحت طلب دہ۔

شپږمه خبرہ:معنیٰ حقیقی پریخودل اومعنیٰ مجازی اغستو دپارہ د قرینہ ضرورت دہ ،ددہ قرائن پنځه دی ۔

1۔چی کلہ مجازی معنیٰ د خلقو پہ رواج وی حقیقی معنیٰ پریخودہ شی لکہ: چا قسم وکو چی سر بہ نہ خوری نو سر بہ د غوا میخہ بیزہ مراد وی د مرغئ ،کونترہ وغیرہ نہ ځکه چی عرف کښی دا سر نہ خوړلہ کیګی۔

2۔د نفس کلام قرینہ لکہ یو سړہ اووائی چی ځما کوم مملوک دہ هغہ ازاد دہ نو مکاتب بہ ازاد نہ وی ځکه چی هغہ کامل مملوک ندہ بلکہ تصرف اعتبار سرہ ازاد دہ ددہ صرف ګردن مملوک دہ یا

لکہ ارشاد دہ **واخفض لهما جناح الذل** یعنی والدینو تہ د عاجزئ اوږه خکتہ کہڑہ ہو جناح معنیٰ خو اوږه دہ خو د ذُل لفظ ددی قرینہ دہ چی دلتہ حقیقی معنیٰ مراد ندہ

3۔سیاق کلام قرینہ: (سیاق اصل کښی کلام نہ بعد موندلی شوی قرینہ دہ او سباق پہ باء سرہ پہ کلام کښی اول موندلی شوی قرینہ دہ خو عرف کښی سیاق او سباق پہ یوہ معنیٰ استعمالولہ شی او سابق لاحق دواړہ قرینہ اغستہ شی)

پس کہ مسلمان حربی تہ اووائی چی راکوز شہ او هغہ د محفوظ ځاۍ نہ راکوز شو نو هغہ بہ پہ امن وی ددہ قتل بہ جائز نہ وی ،او کہ داسی اووائی چی راکوز شہ کہ نارینہ ئی او هغہ راکوز شو نو دہ تہ بہ امن نہ وی (کہ نارینہ ئی) دا د زورنی او دهمکئ قرینہ دہ ،دغہ شان ارشاد پاک دہ **فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر ان اعتدنا للظالمين نارًا** پس کہ څوک غواړی ایمان دی راوړی کہ څوک غواړی کفر دی وکی مونږ ہ ظالمانو لہ اوورـ تیار ساتلہ دہ ہدلتہ ظاهری معنیٰ خو دادہ چی مخاطب تہ اختیار ورکہڑہ شو ایمان او کفر کښی خو **انا اعتدنا** قرینہ دہ پدی دلالت کوی چی دا تهدید دہ دهمکی ورکول دی ۔

4 دمتکلم د طرفنہ قرینہ:لکہ خځه د خاوند د کور نہ د وتلو ارادہ کوی او خاوند اووائی چی کہ تہ

اووتی نو تات□ طلاق نو ددی معنیٰ حقیقی خو داد□ چی ک□ خځه هر وخت د کور ن□ اووتل□ نو طلاق ب□ واقع وی ،لیکن د متکلم کیفیت داخبر□ خائی چی هم دی وخت کښی وتلو باندی طلاق ورکول مقصود دی پس پ□ دغ□ وخت دی خځه ودریګی او ک□ بل وخت ؤزی نو طلاق واقع ندی □(دیت□ یمین فور ویئل□ شی)□

5□ د محل کلام قرین□: یعنی محل کلام معنیٰ حقیقی ن□ قبلوی نو معنیٰ مجازی ب□ مراد وی لک□ د ازادی خځی نکاح پ□ لفظ د بیعی ،هبی ،صدقی او تملیک سر□ صحیح د□ ،ځکه چی ازاد□ خځه پ□ یو صورت هم د بیع محل ند□ نو ددی الفاظو حقیقی معنیٰ متروک□ د□ او مجازی معنیٰ د بُضع ملکیت ب□ مراد شی پس دی الفاظو سر□ ب□ نکاح صحیح وی □

فائد□: چرت□ چی موقع داسی وی چی مجازی معنیٰ د قرین□ د وج□ ن□ متعین وی نو بیا پ□ کلام کښی د نیت ضرورت نشت□□

پنځه دیرشم سبق

د حروف دمعانیو بیان

د حروفو د معانیو بیان تعلق د حقیقت او مجاز د بحث سر□ د□ لک□ چی **فی** مثلًا ظرفیت دپار□ شی نو حقیقت د□ او چی پ□ معنیٰ د **علیٰ** شی نو مجاز د□ □

حروف معانی مطلب معنی دار حروف ک□ مفرد وی لک□ **ب** او ک□ مرکب وی لک□ **علیٰ اِلیٰ** ددی مقابل حروف مبانی دی چی هغ□ ت□ حروف هجاء هم وائی چی د لفظ جوړولو د پار□ وی لک□ **رجل** کښی **ر،ج،ل** دا حروف مبانی دی دی سر□ د رجل جوړ شو□ د□ □

حروف معانی کښی بعض حروف عطف دی او بعض حروف جار□ دی۰

حروف عطف: واو،فاء،ثم،حتیٰ ،او ،بل،لکن□

حروف جار□: الیٰ،علیٰ،فیہ ،باء□

1□واو: د مطلقی جمع د پار□ د□ ترتیب سر□ ئی کار نشت□□لک□ **جاء زیدٌ وعمروٌ** زید او عمرو راغلی دی یو ځا□ او ک□ ړومب□ وروستو دی سر□ ئی کار نشت□ هم دا د **واو** حقیقی معنیٰ د□□

بیا ک□ چرت□ عطف د مفرد پ□ مفرد باندی وی نو محکوم علی□ او محکوم ب□□ کښی ب□ شرکت وی ،او ک□ عطف د جمل□ پ□ جمل□ باندی وی نو صرف ثبوت او وجوب کښی ب□ ئی حص□ وی ،او کل□ کل□ واو مجازًا د حال پ□ معنیٰ هم رازی پدی صورت کښی حال د ذوالحال دپار□ قید وی لک□ څوک خپل غلام ت□ اووائی چی **اَدِّ الیَّ الفًا وانت حرٌ** ت□ مال□ زر روپئ راک□ پ□ داسی حال کښی چی ت□ آزاد ئی نو د ازادئ د پار□ ب□ ادایئگیٔ شرط وی نو حال او

ذوالحال ب□ دواړ□ جمع کول□ شی او **واو** ب□ د شرطیت معنیٰ ورکوی □

2□الفاء: داد تعقیب مع الوصل دپار□ رازی نو معطوف ب□ د معطوفٌ علی□ ن□ پ□ زمان□ کښی روستو وی خیر د□ ک□ زمان□ دومر□ کم□ وی چی احساس ئی نشی کید□،لک□ ک□ چا خپلی ښځی ت□ اووی چی **ان دخلتِ هذ□ الدار فهذ□ فانتِ طالق** نو ک□ دا دویم کور ت□ د اول کور ن□ روستو لاړ□ نو طلاق ب□ واقع وی ورن□ □کل□ کل□ فاء مجازًا جزاء استعمال کیږی ځکه چی جزاء د شرط ن□ روستو وی ،نو ک□ خاوند اووی **اِن دخلتِ الدار فانتِ طالق** نو طلاق ب□ ددخول الدار ن□ روستو واقع شی □

دغ□ شان فاء د احکامو د علتونو پ□ ځا□ هم استعمال کیګی ځکه چی احکام د علتونو ن□ وروستو رازی لک□ یو کس بل ت□ اووائی **ما دا غلام پ□ تا باندی پ□ دومر□ روپئ درخرڅ کو** بل پ□ جواب کښی اووی **فهو حرٌ** نو دااقتضاءًا بیع قبلول شو او بعد البیع داغلام ازاد شو،او ک□ دی بل پ□ جواب کښی **هو حرٌ یا وهو حر** ووی نو دا ب□ د بیعی رد وی □

او کل□ فاء د علت د بیان دپار□ رازی چی کل□ علت دائمی وی نو د د حکم ن□ روستو هم موجود وی څنګه چی مخکښی موجود وو نو دتعقیب معنیٰ چی د فاء مراد د□ هغ□ ب□ حاصل شی ، نو ک□ چا خپل

غلام ته اووی **ادِّ الی الفًا فانتَ حرٌ** نو دغه غلام به فورً ازاد وی او زر روپئ به قرض وی ۔

کله فاء مجازًا په معنیٰ د واو هم استعمالیګی لکه **له علی درهم فدرهم** یعنی دوه درهم د هغه په ما باندی دی ۔

3۔ثمَّ:دا د تراخی دپاره رازی خو د امام صاحبؒ نزد تراخی په لفظ او معنیٰ دواړو کښی وی یعنی داسی به وی چی د ثم نه مخکښی کلام ویئلو نه روستو خاموش شو او بیا ئی د ثم نه ما بعد کلام وکو۔

نو که خاوند اووی **انتِ طالقٌ ثم طالقٌ** نو دا داسی دی چی انتِ طالق ئی ویئله ده بیا خاموش شوه ده او بیا ئی روستو نه ثم طالق ویئله ده او هم دا کامله تراخی ده،یعنی تکلم او حکم دواړو کښی تراخی ده۔

او **صاحبینؒ** په نزد صرف په حکم کښی تراخی وی په لفظ کښ وصل وی ۔ځکه چی ظاهر کښی الفاظ د یو بل سره میلاؤ دی او عطف تقاضا هم وصل ده ،انفصال سره عطف صحیح نده نو غوره صرف په حکم کښی تراخی ده ۔

ثمره اختلاف:که خاوند غیر مدخول بها ته اووی **انتِ طالق ثم طالق ثم طالق ان دخلت الدار** نو د **امام صاحبؒ** په نزد به ړومبه طلاق واقع شی او روستنی به بیکاره شی ځکه چی

دہ د انت طالق نہ روستو خاموش شو نو دا طلاق واقع شو او ددی نہ روستو خځه محل د طلاق پاتی نہ شوہ ځکه د غیر مدخول بها پہ یو طلاق سرہ نکاح ختمیږی ،

او کہ شرط ئی رامخکښی کړو **ان دخلت الدار انتِ طالق ثم طالق ثم طالق** پدی صورت کښی بہ اول طلاق د شرط پوری معلق شی او دویم بہ واقع شی او دریم بہ بیکارہ شی او کہ دخځی سرہ ئی دوبارہ نکاح وکړہ او دا هغہ کور تہ ننوتہ نو هغہ معلق طلاق بہ اوس واقع شی ۔

صاحبین فرمائی چی ټول طلاقونہ بہ معلق وی او پہ ترتیب بہ واقع کیګی ځکه ددویہ پہ نزدې کلام کښی اتصال دہ او عبارت کښی فصل نشتہ نو ټول بہ د شرط سرہ معلق وی شرط مقدم وی کہ مؤخر خو د طلاقو واقع کیدل بہ بالترتیب وی ړومبہ او روستہ بہ پکښی وی یعنی پہ حکم کښی بہ تراخی وی نو کہ خځه مدخول بها وہ نو دریواړہ طلاقونہ بہ واقع وی ،او کہ غیر مدخول بها وہ نو ړومبہ چی واقع شی نو خځه بہ د نکاح نہ اووزی او دویم او دریم بہ بیکارہ شی ۔

او کلہ ثم مجازًا پہ معنیٰ د واو رازی لکہ ارشاد پاک دہ **ثم کان من الذین آمنوا** یعنی وکان من الذین آمنوا او وی هغہ د ایماندارو نہ۔

4۔بل:ثانی د اول پځای کیخودل او د غلطئ اصلاح کولو دپارہ رازی ۔

لک□ څوک وائی جائنی زیدٌ بل عمروٌ پس مقصود د عمرو راتلل ثابتول دی دزید ن□ خو زید کښی احتمال شت□ چی راغل□ د□ او کن□□

فائد□: د بل پ□ ذریع□ سر□ د غلطئ د اصلاح اطلاع ورکول صحیح دی ،او انشاء یعنی نوی خبر□ پیدا کولو کښی صحیح ندی □

نو ک□ چرت□ خاوند ښځی ت□ اووی **انتِ طالق واحد□ بل ثنتینِ** نو در□ طلاق ب□ واقع شی ځکه چی خاوند داسی نشی کول□ چی ړومب□ طلاق باطل کړی هغ□ ت□ ددی حق نشت□ نو اول او ثانی دواړ□ ب□ واقع شی ،

ددین□ خلاف ک□ یو کس اووائی **ل□ علیَّ الفٌ بل الفانِ** نو هم دو□ زر□ ب□ لازم وی ځکه چی دا اخبار د□ چی پ□ کښی د غلطئ اصلاح کید□ شی او اول صورت انشاء د□ پدی کښی د غلطئ اصلاح ممکن ند□□

5□لکن: د نفی ن□ روستو استدراک دپار□ د□ یعنی کلام سابق ن□ چی کوم وهم پیدا کیدو هغ□ لر□ ختموی □

لک□ ت□ وائی **ماجاءنی زیدٌ لٰکن عمروٌ** ځما خوا ت□ زید ند□ راغل□ لکن عمرو ړومبئ جملی ن□ خیال پیدا شو چی شاید عمرو ن□ وی راغل□ ځکه چی لازم ملزوم دی ددی وجه□ ئی استدراک وکو□

تشريح:لٰكِنْ ك د نون د جزم سر وى نو حرف عطف د او د استدراک فائد وركوى او ك د نون مشدد سر لٰكِنَّ شى نو بيا حرف مشبه بالفعل د او بيا هم د استدراک دپار د

سوال: د لكن پ ذريع عطف كل صحيح د ؟

جواب:لكن پ ذريع عطف هل صحيح د چى كلام پيوست وى او ك كلام پيوست ن وو نو لكن ب جمل مستانف وى

د كلام پيوستوالى دپار دو خبرى ضرورى دى

1لكن كلام سر موصول وى مفصول وى ن وى پس ك چرى لكن ن مخكښى خاموش شو بيا ئى لكن سر كلام وكو نو كلام ب پيوست ن وى

2بعين د يوى خبرى نفى او اثبات ب ن وى ،بلك نفى ب د يو شى وى او اثبات ب د بل شى ،

مثلاً يو كس اووى چى د فلانى پ ما باندى هزار روپئ قرض دى هغ فلان ورت اووائى چى ن بلك غصب كړى دى دى ،نو مال ب لازم وى خكه چى كلام پيوست د او نفى د سبب د د مال ند پس كچرى دى دوؤ شرطونو كښى يو شرط ن وو نو كلام ب نو وى معطوف ب ن وى لك يو وينز د مولا د اجازت ن بغير پ سل روپئ نكاح وكو بيا مولا ووى چى پ سل روپئ د نكاح اجازت ن وركوم ليكن پ يو نيم سل نو عقد د نكاح باطل شو ځكه چى كلام پيوست ند

ځکه چہ ہر کلہ مولا ووی چی پہ سلو د نکاح اجازت نہ ورکوم نو د نکاح زیلہ ختمہ شوی بہ د صحت د نکاح صورت باقی پاتی نہ شو، بیا ئی روستو ووی چی لیکن یو نیم سلو روپو باندی اجازت ورکوم نو دا بعینہ هم ددغہ منفی نکاح اثبات دہ ځکه چی مهر خو پہ نکاح کښی تابع دہ ددہ اعتبارـ نشتہ پس دواړہ کلامونہ متناقض شو ،لهذا دویم کلام بہ د نوی مهر سرہ پہ نوی نکاح باندی حمل کولہ شی پس لکن مستانفہ شو عاطفہ نہ شوہ

6ہاو:دؤو خبرو کښی د یوی خبری دپارہ او دہہپس کہ مولا ووی **هذا حرٌ او هذا** دا داسی دہ لکہ احدهما حرٌ پس دہ تہ بہ دبیان اختیار وی کوم یو چی دہ متعین کړی هم هغہ بہ ازاد وی ،او کلام منفی کښی لفظ د او د دوؤ مذکورو خبرو نفی کوی ،لکہ کہ چا قسم وکو چی زہ بہ ددہ سرہ یا ددہ سرہ خبری نہ کوم نو کہ د هر یو سرہ ئی خبری وکړی نو قسم ئی مات شوہ

او کلام مثبت کښی لفظ او دؤو مذکورو خبرو کښی یوی تہ شامل وی او دتعین اختیار پکښی وی ،لکہ د خلقو قول" یاداواخلہ یا داواخلۓ نو اخیستونکی تہ اختیار دہ او دلتہ د تخیر دپارہ دہ کہ اباحت عام وی ہلکہ سورہ مائدہ کښی دی "پس د قسم کفارہ لس محتاجو لہ خوراک ورکول دی ددرمیانہ درجہ کوم چی خپل کور والہ باندی خوَرئ یا هغوی لہ کپړا ورکول یا یو غلام یا وینزہ ازادول نو کفارہ ورکونکی

ت اختيار د دريو کښی چی کم ئی خوخ وی هغ دی ادا کړی

اوکل کل مجازًا د حتیٰ پ معنیٰ باندی هم رازی لک څوک وائی **لادخل هذ الدار اوادخُلَ هذ الدار** ز ب دی کور ت ن زم تر څو چ زه دی کور ت لاړ نشم ،دلت او بمعنیٰ حتیٰ د نو ک ړومبی کور ت مخکښی داخل شو نو قسم ب مات شی او ک دويم کور ت مخکښی داخل شو نو قسم ب ئی پور شی

7حتیٰ: حتیٰ اصل غاي دپار د غايت يعنی آخری حد چرت چی اورسی او ش اودريګی او دا معنیٰ ب هل وی چی کل د حتیٰ ن مخکښی ش قابل امتداد وی (د اوږديدو قابل وی)او د حتیٰ مابعد شی غاي جوريد شی

لک څوک وائی **عبدی حرٌ ان لم اضربک حتیٰ يشفع فلانٌ** ځما غلام ب ازاد وی ک ز تا اون وښم تر څو چی فلان سفارش وکیپس ک بالکل ئی اون وخو يا ئی اوخو خو د سفارش ن مخکښی ئی پريخودو نو قسم ب مات شی ،ځک ضرب تکرار سر اوګديد او سفارش د غايت جوړيدو صلاحيت لری

او ک دحتیٰ معنیٰ حقيقۃً صحيح نـ ً وی نو حتیٰ مجازًا بمعنیٰ **کَیْ** وی او دا ب هل وی کل دحتیٰ ماقبل قابل امتداد ن وی او ئی مابعد کښی د غايت

جوړیدو صلاحیت نہ وی او حتیٰ پہ جزاء محمول کول ممکن وی ۔

لکہ څوک اووائی **عبدی حرٌ ان لم آتکَ حتیٰ تغدینی** څما غلام بہ ازاد وی کہ زہ ستا خوالہ رانشم دپارہ ددی چی تہ پہ ما ناشتہ وکی ،پس کہ دہ راغہ او هغہ پری ناشتہ اونہ خورولہ نو حانث بہ نہ وی یعنی غلام بہ ازاد نہ وی ۔ ځکہ چی ناشتہ کول د غایت جوړیدو صلاحیت نہ لری بلکہ ناشتہ پہ چا کول د ډیر راتلو دعوت ورکوی هاں د جزاء جوړیدو صلاحیت لری نو پہ جزاء بہ حمل کولہ شی ، اوکہ دا خبرہ هم ناممکن شی نو بیا بہ حتیٰ مجازًا صرف د عطف دپارہ وی بمعنیٰ **فاء** او د غایت معنیٰ بہ ختمہ شی ۔لکہ څوک وائی چی **عبدی حرٌ ان لم آتک حتّٰی اتغدیٰ عندک الیوم** څما غلام د ازاد وی کہ زہ نن رانغلم ستا خواتہ پس چی ستا سرہ ناشتہ اوکم ،نو هغہ ددہ خوالہ راغہ او پہ دغہ ورځ ناشتہ ونکړہ نو حانث بہ وی یعنی غلام بہ ئی ازاد وی ،

ځکہ چی دلتہ ئی دواړہ افعال راتلل او ناشتہ کول یو فاعل طرفتہ منسوب دی او خپل فعل د خپل بل فعل دپارہ جزاء نشی جوړیدہ پس عطف باندی بہ حمل وی او معطوف معطوف علیہ مجموعہ قسم پورا کیدو لہ بہ شرط وی ۔

8۔الیٰ:انتهائہ غایہ دپارہ رازی لکہ:**سافرتُ من تورورسک الی ترنول** بیا کہ دا غایت مستقل

بالذات موجود وی نو غایه به په مغیّا کښی داخله وی لکه وائی ماددی دیوال نه دی دیوال پوری زمکه واخسته نو دواړه دیوالونه به په زمکه کښی داخل نه وی ،او که غایت مستقل بالذات موجود نه وی نو بیا به کتله شی چی دکلام شروع غایت ته شامله ده کنه، که شامله وه نو غایت به په مغیا کښی داخله وی لکه د **اوداسه په حکم کښی** ځنګلی او پړکی په غسل کښی داخل دی ځکه لاس او خپی ځنګلو او پړکو ته شامل دی ۔

او که په شروع کلام کښی غایت ته نه وی شامل یا شک وی نو غایت په مغیّا کښی داخل نه وی لکه شپه په روژه کښي داخله نده ،ځکه چی شپه په ورځ کښي داخله نده۔

9۔ علیٰ: د الزام دپاره رازی لکه د فلانی په ما باندی سل دی "**لفلانٍ علیَّ مائۃٌ**" نو دا به قرض وی ،او علی خاص به بدلو او عوضونو باندی داخل وی نو مجازًا به د باء په معنیٰ باندی وی لکه بعتُ هذا علیٰ عشرینَ یعنی بعشرینَ داشه ما د شلو روپو په عوض خرڅ کړه ده ۔

او کله کله **علیٰ** د شرط په معنی سره وی لکه :**یُبایعنکَ علیٰ ان لا یشرکن بالله شیئًا** یعنی ستا نه بیعت په دی شرط وکړی چی د **الله** سره هیڅ شی لره نه شریکومه

10۔فی:د ظرفیت دپارہ رازی یعنی د یوشی ځائ یا زمانہ خودلو دپارہ رازی لکہ ثوک وائی **غصبتُ ثوبًا فی مندیلٍ**(ما پہ رومال کښ کپړہ غصب کړیدہ)**غصبتُ تمرًا فی قوصرہ(ما پہ ټوکرئ** کی کهجورہ غصب کړی دی)

نو دواړہ شیزونہ بہ لازم وی۔

او **فی** ظرف زمان او مکان او مصدر دریواړو دپارہ استعمالیږی۔

الف:انت طالق فی غدمثال د ظرف زمانہ

دلتہ د **صاحبینو** پہ نزد باندی ذکرد **فی** او حذف برابر دی راتلونکہ صباح چی طلوع شی طلاق بہ واقع شی۔

امام اعظم صاحب فرمائی چی کہ حذف د فی وی نو پہ طلوع الفجر سرہ بہ طلاق وی **انت طالق غدا۔**

او کہ ذکر دفی وی **انت طالق فی غد**نو بیا ئی دوہ صورتونہ دی کہ نیت د آئندہ صباح د آخر ورځ وی نو د ورځی پہ آخر کی

بہ طلاق واقع شی۔

او کہ نیت نہ وی نو د آئندہ ورځ پہ غیر معین جزء کی بہ طلاق واقع شی۔

ب:او دخول د فی پ مکان وی **انت طالق فی بغداد** نو داسی طلاق ب ټولو ځایونو کی واقع وی د بغداد خصوصیت ب ن وی بلک فورًا ب واقع وی

ج: چی کل **فی** داخل وی پ مصدر باندی **انت طالق فی دخولک الدار** نو **فی** ب د شرط معنی فائد ورکوی نو پدی شرط ب طلاق واقع شی چی دخول ددار موجود شی مخکی ددخول ن ب طلاق ن وی

باء

باء : د الصاق دپار رازيځ (یو ش د بل شی سر یو ځائی کول)دغ وج د چی باء پ ثمن داخلیګی ځک چی بیع کی اصل مبیع د او ثمن شرط د یعنی حصول مبیع د پار حیل او ذریع د

او قاعد داد چ تابع یعنی ثمن اصل سر میلاو شی

زک باء پ ثمن داخله وی ن پ مبیع لک (**اشتریت منک هذ السیار بالف)** نو الف ثمن د پ دی کی تبدیلی جائز د او سیار مبیع پدی کی تبدیلی جائز ند

(د باءمذکور معنی حقیقی د او باقی معناګانی تبعیض،زائدۀ وغیر مجازی دی)

د بیان بیان

یعنی هغ خبری چی ددلائلو شرعی دوضاحت بار کښی وی

دبیان لغوی معنی وضاحت د ،او اصطلاح کی مخاطب ت د خپل مراد ظاهر کول دی

بیان پ پنځ قسم د

1بیان تقریر :کلام داسی الفاظو سر موکد کول چی د مجاز یا تخصیص شک ختم شی

لک:**ولاطائر یطیر بجناحی** ن یو مرغئ الوزی خپلو وزرو سر

دلت د بجناحی سر د **فلان یطیر بهمت** احتمال ختم شو چی فلان پ خپل همت سر الوزی

یا **لک: فسجد الملئکة کلهم اجمعون**دلت ملائک عام د د تخصیص احتمال پکی شت چی بعضو فرشتو سجد کړی وی نو **کلهم** سر ئی دغ احتمال ختم ک

یا لک :**د فلانی پ ما غنم دی د فلانئ زمک غنم دی،یا د فلانی پ ما مالټ دی د فلانی باغ مالټی دی**

دی قسم وضاحت ت بیان تاکید او بیان تقریر ویئل شی

2بیان تفسیر:

چی کلام مجمل وی یا پکی مشترک لفظ وی او متکلم پ￼ خپل بیان سر￼ دهغ￼ وضاحت وکړی￼

لک￼:اقیموا الصلوة واتوالزکوة .

مونځ او زکو￼ دواړ￼ الفاظ مجمل دی ددی وضاحت دپار￼ چ￼ کوم احادیث راغلی هغ￼ ت￼ بیان تفسیر وائی￼

یا لک￼: **ثَلَاثَۃَ قُرُوءٍ** یعنی طلاق￼ خځه ب￼ بل ځائ￼ نکاح ن￼ کوی تر سو چی در￼ قروء تیر نشی￼او قرء لفظ مشترک د￼ حیض ت￼ هم وائی او طهر ت￼ هم ￼ نو حدیث کی د وینز￼ طلاق دو￼ او قروۓ ئی دو￼ حیض￼ دی دا حدیث دآیت دپار￼ بیان تفسیر شو￼￼

حکم د بیان تفسیر: پ￼ کلام کی متصل هم راتل￼ شی او منفصل هم￼

3￼بیان تغییر: چی د متکلم پ￼ بیان سر￼ د کلام مطلب بدل شی￼

دا پ￼ دو￼ قسم￼ د￼￼ **1￼شرط 2 استثناء**

لک: انت طالق ان دخلت الدار نو ک￼ دلت￼ خاوند صرف **انت طالق** ویئل￼ و￼ نو طلاق فوری وو خو د شرط سر￼ بدل شو او معلق شو،او حکم هم بدل شو چ￼ وس فورا طلاق ن￼ واقع کیګی￼

یا لک حدیث کی دی چ سر زر پ سرو زرو م خرسوئ مګر سر پ سر،دلت ک چری صرف اول جمل و نو سر زر پ سرو زرو سر خرڅول بلکل ناجائز وو خو استثناء سر د اولنی کلام مطلب بدل شووس طلب داد چی کمی زیاتی سر ئی م خرسوئ

حکم:دبیان تغییر:صرف متصل صحیح د او منفصل صحیح ند

دریم صورت د بیان تغییر غایت هم کید شی یعنی د کلام مذکور حد بیان شی نو مطلب ب بدل شی

فائد:کوم خبر چی شرط باندی معلق وی نو هغ هل د حکم سبب جوړیږی چی کل شرط اوموندل شی د هغ ن مخکی هغ د حکم سبب ن وینو ک چا پردئ خزی ت ووی چی ک ما ستا سر نکاح وکو نو ت ب طلاقۀ ئی نو دا تعلیق صحیح د ک نکاح ئی وکړ طلاق ب واقع شی

فائد: استثناء کی د استثناء ن وروستو چی س باقی پاتی وی نو هم دهغ تلفظ تکلم وی لک آیت د فلبث فیهم الف سنة الا خمسین عاما نوګویا تکلم صرف پ نهنیم سو کالو د

4 بیان ضرورت: دا هغ بیان د چی بطریق ضرورت وی یعنی خود بخود وی او ددی درصورتون دی

الف:چی د منطوق پہ حکم وی(منطوق د مفهوم ضد دے) یعنی کوم شے چی صرف د الفاظو نہ فهم شی او د هغے د فهم دپارہ جور سوچ او اجتهاد تہ ضرورت نہ وی نو هغے منطوق دے۔

لکہ سورہ نساء کی ارشاد پاک دے کہ د مړی اولاد نه وي نو د هغه میراث به مور پلار ته ملاویږی او بیا فرمائی د مور به ثلث رسی ،نو معلومه شوه چی باقی د پلار دےـنوـدپلار حصه بیان شوه په بیان ضرورت سره ـ

دریمـ صورت دادے چی هغے بیان د متکلم د حالت او قرینے نہ ثابت وی دیتہ بیا حال وائی ددی دوہ مثالونہ دی **تقریر نبوی،خاموشی د مَولٰی**

تقریر نبوی

کہ نبی کریم صلی **اللہ** علیہ وسلم یوہ خبرہ اووینی یا تری خبر وی او څه رد ئی ونہ کړی،نو د نبی ﷺ د خاموشئ نہ دا بیان وشو چی دا معاملہ جائز دہ۔

دویم مثال:د مولیٰ خاموشی ،مولیٰ خپل غلام ولیدو چی خرید وفروخت ئی کوو او مولیٰ خاموشہ وو نو دا بہ بیان وی ددی خبری چی غلام ماذون دے،او داسی ونشی نو بیا بہ خلق دهوکے شی خلق د دهوکے نہ بچ کولو د پارہ د مولٰی خاموشی د بیان پہ ځائے قائم کړے ۔

ځک :السکوت فی موضع الحاج الی البیان بیانٌد بیان د ضرورت پ موقع خاموشی پ منزل د بیان د

ج بیان د عطف پ صورت کښی وی لک پ یو غیر واضح جمل باندی مکیلی یا موزونی ش عطف کول ددی سر ب ددغ غیر واضح جمل وضاحت وشی لک **علیّ مائۃٌ و درهمٌ** د هغ پ ما سل دی او یو درهم د نو عطف ددی دلیل د چی سل هم درهمون دی

5بیان تبدیل:چی ددی بل نوم **نسخ** د او نسخ دی ت وائی چی اول حکم پ دویم نص سر پورت کړ شی

قرآن پاک کښی ددی قسم ن تعبیر پ نسخ او تبدیل دواړو سر شو د**ما ننسخ من آیٍ الاٍ، واذا بدلنا اٰیً الایً**

حکم:دا بیان د شارع د طرفن جائز د ن د بندګانو د طرفن

فائد:شارع حقیقی صرف **الل پاک** د خو مجازًا نبی ت هم شارع ویئل شی

البحث الثانی فی سن رسول الل

د سنت لغوی معنیٰ د لار او سنت نبوی ن مراد هغ اقوال او افعال او تائدات دی چی کوم چی آنحضرت طرفتۂ منسوب دی ،

او دلت د سنت لفظ عام د د صحاب رضی **الل** عنهم اجمعین اقوال او افعال ت هم شامل د

تشریح: د سنت اصطلاحی معنیٰ د **الطریق المسلوک فی الدین** هغ دینی لار چی پ هغ تلل کول شی او د حدیث معنیٰ د د نبی قول،فعل،تائید(تقریر)

پ حدیث او سنت کښی نسبت د عموم خصوص من وجٍ د،کوم احادیث چی معمول بها وی هغٍ حدیث هم دی او سنت هم ،او کوم احادیث چی منسوخ یا مخصوص بالنبی دی نو هغ حدیث دی خو سنت ندی ،او دصحاب رضی **الل** عنهم اجمعین اقوالۂ او افعال سنت دی خو حدیث ندی ،او پ احادیثو کښی د سنت پ مضبوطیا سر د نیولو حکم د ،او د احادیثو محفوظ کولو او نورو ت د رسولو حکم د ،دی وج ن بحث ثانی کښی د سنت لفظ استعمالول شی ن د حدیث

**کتاب الل کښی چی د کومو شلو اقسامو تذکر و هغ ۀول د سنت هم اقسام دی **

پدی باب کښی هغ خبری بیانول شی کوم چی د سنت سر خاص دی

درسول الل اطاعت د الل پاک اطاعت د نو دا اعتقاد ساتل پکار دی چی سنت پ علم او عمل کښی پ منزل د کتاب الل دی

البت د شبه ګنجائش پکښی د سند پ اعتبار سر شت

اقسام السن باعتبار کیفی الاتصال بنا

پس د سنت د رسول **الل** ن تر مونږ پور متصل کیدو کیفی در قسم دی
متواتر ،مشهور ،خبرواحد

1 متواتر:دا هغ حدیث د کوم چی د صحاب رضی **الل** عنهم اجمعین ددور ن وسنی دور پور ب شماری خلقو نقل کړ وی او هغوی پ دروغو باندی جمع کیدل پ خیال کښی ن رازی لک **د قرآن نقل کول،د مو نځونو د وختون نقل کول دیت متواتر طبق وائی**

حکم:متواتر علم یقینی ثابتوی او ددی منکر کافر د او د سر علم بدیهی حاصلیږی :**علم بدیهی:**چ خود بخود داسی یقین پیدا شی لک چی مشاهد وی لک:مک تا لیدلی ن وی خو یقین دی د مشاهد پشان د لک چی لیدلی دی وی ځک چی د ډیرو خلقو ن تا اوریدلی دی چی مک یو ښار د

2مشهور:دا هغ حدیث د چی د صحاب رضی **الل** عنهم اجمعین دور کښی خبر واحد وی یعنی یو

یا دوؤ روایت کړی وی بیا پ□ دور د تابعینو او تبع تابعینو کښی دومر□ خور شی او دومر□ خلق ئی نقل کړی چی د هغ□ پ□ دروغو جمع کیدل خیال کښی ن□ رازی□لک□ روایت د **مسح علی الخفین □**

نوټ:دور تابعینو ن□ بعد ب□ د شهرت اعتبار ن□ وی □

حکم:دا قسم حدیث علم طمانینت پیدا کوی□یعنی اطمنان بخش وی□

او انکار ددی ګمراهی د□ البت□ کفر ند□□

نوټ:بدعت هر هغ□ خبر□ چی د هغ□ د مخکښی ن□ څ□ مثال موجود ن□ وی ن□ قرآن کښی او ن□ احادیثو کښی او ن□ دیو صحابی ن□ ثابت وی او هر بدعت ګمراهی د□□

3□خبر واحد: دا هغ□ حدیث د□ چی یو یا دو□ یا ډیر افراد ئی روایت کړی او درج□ د شهرت ت□ ون□ رسی□

حکم:خبر واحد ک□ صحیح وی نو عمل پری واجب د□ خو د یقین فائد□ ن□ ورکوی نو د اعتقاد ثبوت پری نشی کید□□

شرائط الراوی خبر واحد هل□ حجت وی چی کل□ پ□ راوی کښی ځلور شرطون□ موجود وی □
عقل،ضبط،عدالت،اسلام

عقل:داهغ□ روشنی د□ چ□ د کوم شیئ ادراک پ□ حواسو سر□ نشی کید□ دهغ□ ادراک کوی □یعنی عقل د معنویاتو او معقولاتو ادراک کوی او حواس د محسوساتو ادراک کوی□

خو دلت□ عقل د بالغ انسان شرط د□ د نابالغ ماشوم روایت حجت ند□□

ضبط:نګهبانی،حفاظت،یادول یا لیکل□

عدالت:چی ګنا□ کبیر□ کوی یا صغیر□ بیا بیا کوی د هغ□ روایت مقبول ند□ □

اسلام:د وحدانیت عقید□ ئی وی اوقرار ئی کوی □

پس د بچی ،کم عقل،معتو□،غافل ، کمزور ذهن والا،فاسق او کافر روایت مقبول ند□□

او د ښځی او نابینا او غلام روایت مقبول د□ چی نور شرائط موجود وی □

د راوی اقسام:

اصل راوی یعنی صحاب□ رضی **الل□** عنهم اجمعین پ□ دو□ قسم□ دی □

2□علم او اجتهاد کښی مشهور وو لک□ خلفاء راشدین عبادل□ اربع□ رضی **الل□** عنهم□

حکم:داسی قسم رواویانو په روایت باندی عمل د قیاس نه بهتر ده ۔

2ـیادداشت او حافظه او عدالت کښی زیات مشهور وی لکه ابوهریره ،انس بن مالک رضی **الله** عنهماُ

حکم:ددی حضراتو روایت که د قیاس موافق وی نو عمل به پری کولی شی او د قیاس مخالف وی نو بیا به هم بلاضرورت پریخودی نشی۔

تشریح:ضروروت داده که چرته په دغه حدیث باندی عمل وشی نو بیا به بالکلیه د اجتهاد دروازهٔ بنده شی او راوی صحابی غیر فقیه وی او د صحابه رضی **الله** عنهم اجمعین دور کښی روایت بالمعنٰی عام وو نو کیدی شی چی صحابی حسب فهم حدیث روایت بالمعنیٰ کړه وی او څه غلط فهمی واقع شوی وی نو داسی صورت کښي به مجبورًا په اجتهاد عمل کولی شی۔

دریم بحث د اجماع بیان

د اجماع معنیٰ ده اتفاق ،او شریعه کښی په یوه خبره باندی په یوه زمانه کښی د امت محمدیه د مجتهدینو اتفاق کول۔

حکم:حدیث پشان اجماع هم دلیل شرعی ده سوره نساء کښي ارشاد پاک ده:**و من یشاقق الرسولَ من بعد ما تبین له الحق و یتبع غیر سبیل**

المؤمنين نول ما تولیٰ و نصل جهنم و ساءت مصيرًا

او کوم سړ چې د رسول مخالفت وکړی بعد ددی ن چی مخی ت ئی امر حق واضح شو وی او د مسلمانانو لر پریدی او بل لار خپل کړی نو د چې څ کوی د هغ کولو موقع ب ورکړو او د ب جهنم ت داخل کړو او هغ دتللو ناکار ځائ د

تشريح: دی آیت کښی **الل** تعالیٰ د مومنانو مخالفت ت د **الل** مخالفت وئیل د نو د مومنانو اجماع ب د حدیث رسول پشان قطعی حجت وی او **حاکم م مستدرک** کښی د ابن عمر ن دا روایت نقل کړ د چی **الل** تعالیٰ ب داامت کل هم پ گمراهئ ن متفق کوی او **امام احمد او حاکم د ابن مسعود** رضی الل عنُ داقول نقل کړ د چی کوم خبر مسلمانان خ اوکنړی هغ ب عند**الل** خ وی او کوم خبر چی ناکار اوګنړی هغ ب عند**الل** ناکار وی

پس د رسول **الل** د وفات ن بعد پ دینی جزئیاتو کښی ددی امت اجماع قطعی حجت د او پدی عمل واجب د

پدی باب کښی معتبر د اهل الرائ او اهل اجتهاد اجماع د ،د عوامو اجماع یا د علم کلام د علماء اجماع د علم حدیث د ماهرانو اجماع معتبر ند ځک چی دوی ت ددین بنیادی خبرو کښی بصیرت حاصل ند

مراتب د اجماع

اجماع په څلور قسمه ده:

1ـ يوه واقعه باندې د صحابه رضی **الله** عنهم اجمعين واضحه اجماع لکه اجماع په خلافت د **ابوبکر** رضی **الله** عنهُ باندې

حکم: دا اجماع داسې ده لکه د کتاب **الله** آيت ددې منکر کافر دی .

2ـ د بعض صحابه رضی **الله** عنهم اجمعين نه صراحة وي او د بعضو نه سکوت سره وي ديته اجماع سکوتي وائي لکه دور صديق کښې د زکاة نه ورکونکو خلاف په جهاد باندې اجماع .

حکم: دااجماع هم قطعي ده خو منکرئی کافر نه دی.

3ـ ددور صحابه رضی **الله** عنهم اجمعين نه وروستو دور کښې په داسې مسئله باندې اجماع چې پکښې د صحابي نه قول نوی روايت شوی.

حکم: دااجماع پشان د حديث مشهور ده دی سره اطمينان حاصليږي خو يقين نه دی.

4ـ دصحابه رضی **الله** عنهم اجمعين نه بعد اجماع په يو قول د صحابه رضی **الله** عنهم اجمعين/سلفو

حکم: دا اجماع بمنزله خبر واحد ده واجب العمل ده واجب العقيده نه ده او په قياس باندې مقدم ده لکه خبر واحد .

د منکرينو د اجماع د انکار بنياد څه دی؟

جواب:هغوی وائی چی د اجماع وقوع محال ده یعنی د یوه زمانې د ټولو مجتهدینِ امت اقوال ضبط کول راجمع کول ممکن ندی ،یو خو ئی تعداد او شمار ډیر ده او بل علاقه ئی د یو بل نه ډیره لرې دی ۔

د منکرینو د دی سوال جواب څه ده؟

جواب: د یوی زمانې د مجتهدینو اقوال راجمع کول اګر چی مشکل دی خو ناممکن ندی کوشش او خواری غواړی۔

منکرین د اجماع څوک دی ؟

جواب:دمعتزله،خوارج او اکثر روافض دی اهل السنة والجماعت کښی څوک منکر اجماع نشته۔

قرآن او سنت کښی دلائل د اجماع څه دی ؟

جواب:دلیل نمبر 1هدا آیة: وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا سورة نمبر 4 النساء آیت نمبر 115

ترجمه:څوک چی مخالفت کوی د رسول او سره ددی نه چی په ده سیدها لار کهولاو شوی وی او د ټولو مسلمانانو نه خلاف روان وی نو مونږ به ئی حواله کړو هغه ته کوم چی ده اختیار کړې ده او ورتاؤ به ئی کړو دوزخ ته او هغه ډیر ناکاره ځائه ده د رسیدو۔

پدی آیة کښی د سبیل المؤمنین د مخالفت سزا بیان شوی ده ،او په کوم شئ چی سزا بیان شی هغه حرام وی ،نو د اجماع او سبیل المؤمنین خلاف کول حرام دی نو د رسوله موافقت او د اجماع امت اتباع واجبه ده نو دا خبره ثابته شوه چی اجماع حجة شرعی ده۔

دليل نمبر 2 وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا ۗ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ - سوو نمبر 3 آل عمران آيت نمبر 103

دى آي کښی الل پاک تفرق حرام کړ د او تفرق د اجماع ن خلاف کولو نوم د نو د اجماع خلاف کول حرام شول او اجماع واجب الاتباع شو

دليل نمبر 3ففي سنن ابن ماجة :

رواه الحافظ أبو عبدالله محمّد بن يزيد القزويني (207 275ه) ، قال : حدّثنا العبّاس بن عثمان الدمشقي ، حدّثنا الوليد بن مسلم ، حدّثنا معان بن رفاعة السلاميّ ، حدّثني أبوخلف الأعمي ، قال : سمعت أنس بن مالك ، يقول : سمعت رسول الله صلّي الله عليه و آله و سلّم ، يقول : «إنّ أمّتي لا تجتمع علي الضلالة

دى حديث کښی دى څما امت پ ضلالت اتفاق نشی کول

دليل نمبر:4شرح نهج البلاغة، جلد 8، ص 112 حديث : .. فإن يد الله علي الجماعة جماعت د الل پاک د سورى لاندى وى

دليل نمبر:5،حدثنا العباس بن عثمان الدمشقي , حدثنا الوليد بن مسلم , حدثنامعان بن رفاعة السلامي , حدثني ابو خلف الاعمى , قال: سمعت انس بن مالك , يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم , يقول:" إن امتي لن تجتمع على ضلالة , فإذا رايتم اختلافا فعليكم بالسواد الاعظم" د غالب اکثريت اتباع کوئ

دليل نمبر :6: حديث: "إن الشيطان ذئب الإنسان كذئب الغنم، يأكل الشاة القاصية، والناحية، فإياكم والشعاب، وعليكم بالجماعة: رواه احمد۔ تاسو په قبيلو او برادرو کښی ټولی کيدو نه بچ شئ په تاسو د جماعت سره کيدل لازم دی۔

دليل نمبر :7۔عن الحارث الأشعري رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: ((إن الله أمرني بالجماعة وأنه من خرج من الجماعة شبراً فقد خلع ربقة الإسلام من عنقه)) کوم کس چی د جماعت نه د يوے لويشتے په قدر لرے شو نو د اسلام د دائرے نه ئی خپل سټ اوويستلو۔

دا ټول احاديث په دی خبرے دلالت کوی چی دا امت اجتماعی طور معصوم دے۔

د اجماع امت د حجه کيدو عقلی دليل څه دے؟

جواب:عقلی طور هم اجماع حجه ده ځکه چی څه نوی حادثه پيښه شی او څه نص قطعی د قرآن و سنت نه د هغه حکم ظاهر نه وی ۔نو پيغمبرﷺ زمونږ آخری دے او د وحی سلسله بنده ده او شريعت دائمی دے نو که اجماع حجه نشی نو شريعه به دائمی نشی بلکه منقطع به شی ۔

اجماع امت د هر پيغمبر په امت کښی نه ده او نه زمونږ د پيغمبرﷺ په حيات کښی حجه ده ځکه چی د پيغمبر په حيات کښی د اجماع ضرورت نشته۔نو داددی امت اعزاز دے او اجماع ددی امت په فروعياتو کښی حجه ده نه اصولو او عقائدو کښی۔اصول دين او عقائدحقانيه دپاره دلائل نقليه کافی دی ۔

د اجماع څلور قسمه دی

1۔چی صحابه رضی الله عنهم مثلًا اووائی **اجمعنا علی کذا** لکه اجماع دصحابه رضی الله عنهم په خلافت د ابوبکر رضی الله عنهٗ باندیُ

2۔بعض صحابه رضی الله عنهم یو حکم بیان کړی او نو بعض پری سکوت اختیار کړی دی ته اجماع سکوتی وائی ۔ لکه یکبارګی دری پیرې طلاق ورکول ددی واقع کیدو حکم عمر رضی الله عنه ورکړې دې او نورو صحابه رضی الله عنهم ئی رد نده کړې ۔

3۔بعض صحابه رضی الله عنهم د مجتهدینو اجماع(هغه مجتهدین چی صحابه رضی الله عنهم کښی وو)۔

4۔د صحابی رضی الله عنه په قول د متاخرینو اجماع۔

عمل په څلور واړو واجب دې خو قوت او قطعیت کښی د اولنو دوؤ مرتبه اعلیٰ ده۔دا څلورو واړو قسمونو ته اجماع سندی وائی ۔

بله اجماع مذهبی ده

اجماع مذهبی د بعضو مجتهدینو په یوه مسئله باندی اتفاق ته ویئله شی۔

اجماع مذهبی په دوه قسمه ده ۔1۔اجماع مرکب ۔2۔غیر مرکب

یعنی د مختلفو مذهبونو مجتهدین په یوه مسئله کښی د حکم په اعتبار اتفاق کوی او د علت په اعتبار سره اختلاف وی نو دی ته **اجماع مذهبی مرکب** ویئله شی لکه یو سړی قې ملئُ الفم وکړو او مس د امرءه نو د امام ابوحنیفهؒ او امام شافعیؒ اتفاقېږ چی اودس ئی مات

ده۔او په علت کښی اختلاف ده چی اودس ئی په څه مات شوه

نو **امام اعظم** وائی چی اودس ئی په قئ باندی مات شو نه په مس د امرئه او **امام شافعی** وائی چی اودس ئی په مس د امرئه مات شو نه په قئه

او **اجماع غیر مرکب** دیته وائی چی بعض مجتهدین د مختلفو مذهبونو په حکم او علت دواړو اتفاق وکړی لکه په ماخرج من السبیلین سره اودس مات شو نو د دواړو **امامانو** اتفاق ده چی اودس مات ده او په علت ئی هم اتفاق ده چی ماخرج من السبیلین ده۔

سوال: اجماع مرکب خو فساد لره متضمن ده نو دا خو مرکب باطل باندی اجماع شوه ځکه المجتهد یخطئ و یصیب او حق خو یو طرفته ده،لکه مس د امرئه نقض للوضوء ده یا نده کیده شی چی عدم نقض حق وی او حکم د بعضو باطل وی ،او کیده شی چی نقض حق وی او حکم د عدم نقض باطل وی ه

دغه شان حال د قئ ملئ الفم ناقض للوضوء ده کما هو عند الامامه او ناقض نده کما هو عند الشافعی

جواب: خبره صحیح ده چی دواړو امامانو کښی یو په حق ده او بل په خطا ده۔خو د خطا طرف معلوم نده یو طرفته هم وهم ده او بل طرفته هم وهم ده او په وهم سره د اجماع په صحت کښی څه فرق نه رازی نو اجماع مرکب په باطل باندی اجماع نه شوه۔

هر که ظهور د فساد یو طرفته یقینی شو نو اجماع به ختمه وی ه

د اجماع مرکب یو بل قسم هم ده (عدم القائل بالفصل)

یعنی د فصل او فرق ن□ قائل کیدل یعنی چی یو□ مسئل□ ثابت□ شی نو بل□ مسئل□ ب□ خود بخود ثابت□ وی ځک□ چی دواړ□ مسئل□ داسی وی چی یا ب□ دواړ□ ثابتی وی یا ب□ دواړ□ نفی وی □دریم□ لار درمیان کښی ن□ وی□

نو چی یو فریق یو□ مسئل□ لر□ ثابت□ کړی نو هغ□ بل□ پ□ پخپل□ ثابت□ وی□لعدم القائل بالفصل□ځک□ چی د فرق او فصل قائل نشت□ □چی یو□ مسئل□ ثابت□ وی او بل□ ن□ وی ددی قول والا څوک نشت□ □

حاصل داچی د اجماع مرکب بل قسم عدم القائل بالفصل د□ او ددی هم دو□ قسم□ دی □اول قسم شرعًا حج□ د□ او دویم قسم حج□ ند□□

کوم چی شرعًا حج□ د□ دا هغ□ اجماع مرکب عدم القائل بالفصل د□ چی ددواړو مسئلوداختلاف منشا او بنیاد یو وی □

کوم چی شرعًا حج□ ند□ دا هغ□ اجماع مرکب عدم القائل بالفصل د□ چی ددواړو مسئلوداختلاف منشا او بنیاد یو ن□ وی بلک□ مختلف وی □

فائد□:اختلاف او خلاف کښی فرق

پ□ اختلاف کښی مقصود یو وی خو طریق□ ئی مختلفی وی ،او خلاف کښی د فریقینو مقصود او طریق□ دواړو مختلفی وی□

بل دا چی خلاف پ□ معتقَداتو او عقائدو کښی استعمالیږی او د اختلاف استعمال پ□ مجتهَداتو کښی وی □

بل□ دا چی خلاف قول بلا دلیل ت□ وائی او اختلاف قول بالدلیل ت□ وائی □

سوال:په اجماع مرکب عدم القائل بالفصل باندی پوره فهم دپاره مثال څه ده؟

جواب:لکه په ایام منهیه کښی دروژه نذر کول صحیح دی او بیع فاسده مفید د ملک ده عند الاحناف

او په ایام منهیه کښی دروژه نذر کول صحیح ندی او بیع فاسده مفید د ملک نده عند الشافعی

دی دواړو مسئلو کښی د اختلاف منشا یوه ده هغه دا چی نهی د افعال شرعیه نه اصلًا په مشروعیت باندی دلالت کوی عند الاحناف

او عند الشافعیه نهی د افعال شرعیه نه اصلًا په عدم مشروعیت باندی دلالت کوی نو د احنافو په نزد به ه دادواړه مسئله ثابتی وی ه ایام منهیه کښی دروژه نذر کول صحیح دی او بیع فاسده مفید د ملک ده ه

او د امام شافعیه په نزد به ه دواړه نفی وی ایام منهیه کښی دروژه نذر کول به ه صحیح نوی او بیع فاسده مفید د ملک نه وی ه

او ددی قائل څوک نشته چی نذر صحیح ده او بیع فاسده مفید د ملک نه ده یا دا وائی چی نذر صحیح نده او بیع فاسده مفید د ملک ده

سوال :که د اجماع مرکب عدم القائل بالفصل دویم قسم هم بیان شی کومه چی حجه شرعی نده

جواب: د اجماع مرکب عدم القائل بالفصل دویم قسم کومه چی حجه شرعی نده داده چی د اختلاف منشا هم مختلف وی ه لکه قئ ملئ الفم ناقض للوضوء ده ه او بیع فاسده مفید د ملک ده ځکه چی د بله خبره پدی کښی څوک قائل نشته یعنی چی څوک قائل دی نو ددواړو قائل

دی لک **احنا** او چی څوک قائل ندی نو ددواړو ندی لک **شوافع** چی ددوی پ نزد قئ ملئ الفم ناقض للوضوء ند او بیع فاسد مفید د ملک ند

خو منشا او بنیاد ددواړو مسئلو د اختلاف یو ند،قئ ناقض داو کن ددی منشا جدا د چی اصل د نقض څ د خروج د نجاس من البدن د او ک خروج من احد السبیلین د ؟

زمونږ پ نزد خروج د نجاست من البدن د نو قئ ناقض د

او د شوافعو پ نزد خروج من احد السبیلین ۀ نو قئ ناقض ند

او بیع فاسد مفید د ملک د عندنا او بیع فاسد مفید د ملک ند عندالشوافع

ددی منشا او اصل جدا د چی نهی د افعال شرعی ن اصلاً تقاضا د مشروعیت کوی او کن؟ نو عندنا کوی او عند الشافعی ن کوی

سوال:دا قسم اجماع حج ولی ن د ؟

جواب:دا ځک چی د یو فرعی مسئل صحیح کیدل خو دد ثبوت کید شی چی اصل ئی هم صحیح د

خو د یو فرعی مسئل صحیح کیدل د بلی فرعی مسئل د اصل صحیح کیدلو ثبوت نشی کید

لک: قئ ناقض للوضوء صحیح حدیث سر ثابت شو نو معلوم شو چی خروج د نجاست من البدن اصل صحیح د

خو دا خو ترین ن معلومیږی چی هغ بل اصل چی نهی د افعال شرعی ن تقاضا د مشروعیت اصلاً کویدادی هم

صحیح شی او ثابت د شی خو چی د بل اصل صحتیت ن
ثابتوی نو دا اجماع هم صحیح ن شو و حج ن شو

سوال: نهی د افعال شرعی ن تقاضا د مشروعیت اصلًا کوی ددی قاعد څ مطلب د؟

جواب: فعل پ دو قسم د یو حسی/ دویم شرعی:
حسی فعل د مخکښی ن موجود وی لک شکر ،انصاف، ظلم د شرع د نزول ن مخکښ هم شکر د محسن محمود وو او ظلم د شرع د نزول ن مخکښ هم مذموم وو

دویم قسم فعل شرعی لک حج، اودس،صلوٰ ،صوم دد وجود د شرع د نزول ن بعد معلوم شو

نهی چی پ ظلم داخل شی نو دا تقاضا کوی چی اصلًا ممنوع وی ځک دا فعل حسی د د شرع د نزول ن قبل هم قبیح وو

نهی چی پ صوم داخل شو چی ایام منهی کښی روژ م نیسئ نو ددی وجود شرعی د حسی ند ،د شرعی د وجود ن مخکښ ددی وجود ن وو

شرعی محمود ګرزول د نو ک اصلًا قبیح شی نو وجود ب ئی ختم شی

نو دا ممنوع وصفًا د چی اعراض د د ضیافت د الل پاک ن او اصلًا ممنوع ند ،نو نذر ئی صحیح د عندنا خلافًا للشافعی ددی پ نزد اصلًا هم ممنوع دی او وصفًا هم نو نذر ئی صحیح ن شو

نو زمونږ پ نزد قضا دنذر شت کوم نذر د روژ چی د ایام منهی د کراهت د وج ن پور نکړ شو

او د امام شافعی پ نزد پ د باندی قضا نشت ځک چی ددی پ نزد نذر منل او روژ نیول دواړ ممنوع دی

او زمونږ په نزد نذر صحيح دے او روژه ممنوع ده ځکه اصلًا په دغه ورځ روژه نيول ممنوع ندی خو وصفًا ممنوع دی نو روژه نيول صحيح ندی بلکه قضاء به ئی نيسی ۔

دغه شان بيعه فاسده فعل شرعی ده نو اصلًا مشروع ده او وصفًا غير مشروع د ہ عندنا خلافًا للشافعیؒ

البحث الرابع فی القياس

د قياس معنى ده اندازه لګول وئيلے شی **قاس النعل بالنعل** چپل ئی چپل سره ناپ کړه۔يعنى د يو شی د بل شی سره اندازه کول او دبل نظير جوړول او **اصطلاحی معنیٰ** حکم او علت کښی د اصل سره د فرعۍ اندازه کول يعنى پدی غور کول چی کوم علت په اصل کښی ده هغه په فرعه کښی شته که نه؟ او د اصل حکم په فرعه لګوله شو او که نه؟

حکم:قياس حجت ده په دليل نقلی او عقلی سره او قياس مُظْهِر ده مُثْبِت نده(يعنى حکم ظاهروۍ ثابتوی نه)

د قياس په حجتيت باندی د څلورو واړو امامانو اتفاق ده آيت مبارکه:**فاعتبروا يا اولی الابصار** اے د نظر خاوندانو عبرت حاصل کړئ عبرت حاصلول دادی چی يو شے د هغه نظير طرفته واړوی ګويا چی حکم د يو شی د هغه په نظير باندی قياس کړئ۔

او سورۃ نحل کښی ارشاد ده **او مونږ تاسو ته قرآن پاک نازل کړے ده چی تاسو کومو**

خلقو ته رسول لیږلی شوی یئ قرآن د هغوی مخی ته واضح کړئ(دی نه حجتیت حدیث ثابت شو) **او تاکه**(دی دپاره) **هغوی پری غور وکړی**(هم دغه قیاس ده) ۔

او معاذ رضی **الله** عنهٗ چی کله نبی ﷺ یمن ته ٗ لیږلو نو تپوس ئی تری وکه چی فیصله به څنګه کوی ؟ هغوی عرض ووکه کتاب **الله** سره۔

که پکښی حکم وضاحت سره ونه مومی؟ بیا به سنت حبیبه سره۔

که پدی کښی حکم وضاحت سره ونه مومی؟عرض ئی اوکه خپله رائه او اجتهاد به کوم ۔ فرمان اوشو :شکر ده د **الله** پاک چی هغه د خپل رسول اَستاذی ته په هغه خبره پوهه ورکړه کوم چی د هغه رسول ته خوښ ده۔

غور اوکړئ که قیاس حجت نه وه نو حضور ﷺ به د معاذ رضی **الله** عنهٗ خبره نهٔ خو ښه کړه او د **الله** شکر به ئی پری نوه ادا کړهه ددی نه علاوه نور به شمیره روایات دی چی په هغه کښی د حضوره او صحابه رضی **الله** عنهم اجمعین قیاس کول ثابت دی۔

دلیل عقلی د حجتیت قیاس

زمانه تغیر پذیر ده نوی نوی واقعات رونما کیږی او د هغه احکام قرآن او سنت کښی ظاهرًا منصوص

ندی نو کله قیاس او اجتهاد جائز نشی نو ددی احکام به څنګه معلومول شی؟

او قیاس حکم ښکاره کوی ثابتول نه کوی احکام صرف قرآن ،سنت او اجماع سره ثابتول شی ۔

مثال د قیاس: قیاس په مثل د سمسئ ده دره دیګونه دی (مثلاً)څه خوراک د یو څه د بل او څه دبل راواخلی او خکوله مجموعه د خوراک ظاهره کړی ،

خو کله راغستونکه ستر ګی پټی کړی او سمسئ وخی او ګمان داکوی چی سمسئ می دیګ ته کوزه کړی ده او دیګ ته رسیدلی نوی نو د خوراک په ځائ په خاوره راواخلی۔

کوم قیاس چی بصیرت سره وی نو هغه داصول شرعیه نه مسئله ظاهروی او کوم چه بصیرت سره نه وی هغه قیاس شرعی نده۔

شرائط دحجتیت قیاس

د قیاس د حجتیت دپاره پنځه شرطونه دی ۔

1۔قیاس به په مقابله د نص نوی ۔لکه څوک اووائی چی مانځه کښی په پاکدامنه زنانه باندی تهمت لګولو سره اودس نه ماتیږی صرف مونځ مات شو نو په قهقهه سره اودس ولی ماتیږی ځکه داخو کمتر ګناه ده؟

نو جوب داده چی دا قیاس په مقابله د نص کښی ده مقبول نده۔

یا وائی چی په میراث کښی زنانه لره دوه برخه پکار دی چی کمزوره مخلوق ده ،دا قیاس هم د نص خلاف ده ۔

2۔د قیاس په وجه به حکم منصوص کښی تبدیلی نه رازی لکه څوک وائی چی اودسہ کښی نیت فرض ده قیاس کوی په تیمم باندی ،نو دی قیاس سره اٰیت د وضو **فاغسلوا وجوهکم الاية** کښی تبدیلی رازی اٰیت مطلق ده او قیاس سره به مقید شی په قید د نیت سره ۔

3۔اصل حکم داسی نه وی چی علت ئی فهم ته نه رازی مثلًا د کهجورو په نبیذ باندی اودسہ جائز ده خو پدی نور اقسام د نبیذ نشی قیاس کوله ځکه ددی وجه فهم ته نه رازی چی پدی باندی اودس ولی جائز ده ۔

نو **قاعده** داده چی کوم حکم دنص خلاف قیاس وی هغه په خاص وی په خپل مَوْرِد پوره فرع ته به دغه حکم نشی اړوله۔لکه **د مونځونو د رکعتونو تعداد ،حدود او کفارات،د زکوٰة نصاب وغیره** غیر معقول المعنیٰ دی بله مسئله پری نشی قیاس کوله ۔

4۔قیاس به حکم شرعی ظاهرولو د پاره وی معنیٰ لغوی ثابتولو دپاره نه ۔

لکه د انګورو شیره چی پخه شی او اوسیزله شی نو حرام شی ځکه چی داعقل باندی پرده راولی او د

خمر معنیٰ هم پټول دی ،نو دا خو د خمرو لغوی معنیٰ د□ حکم شرعی ثابتولو دپار□ دا معنیٰ معتبر ند□□

5□پنځم شرط د قیاس د صحت دپار□ داد□ چی فرع کښی خپل نص موجود نوی ،ن□ نص د قرآن پاک،ن□ ارشاد د رسول پاک□ او ن□ اجماع□

لک□ څوک وائی چی پ□ کفار□ د ظهار کښی کافر غلام ازادول جائز ندی او قیاس کوی د قتل خطاء پ□ کفار□ باندی ،نو دا صحیح ند□ ځک□ چی پ□ فرع□ خپل نص موجود د□ پ□ نورور کفارو قیاس کولو ت□ ئی ضرورت نشت□□

تمهید دقیاس

پ□ قیاس کښی در□ څیزون□ وی □

1□اصل یعنی مقیس علي□ قرآن یا حدیث کښی دد□ حکم خکار□ وی □

2□فرع هغ□ نوی مسئل□ چی حکم معلومول ئی مقصود د□□

3□علت یعنی وصف مشترک□ چی اصل او فرع کښی موجود وی □

لک□ هیروین فرع د□ شراب اصل دی او نش□ آور کیدل وصف او علت د□ نو د هیروین،آئس او شرابو حکم یو شو□

پدی کښی بنیادی رکن علت دہ او علت هغہ وصف او حالت دہ چی د هغہ سرہ حکم شرعی جوړ دہ ۔

چی دغہ وصف وی نو حکم بہ وی او چی دغہ وصف نہ وی نو حکم بہ نہ وی ۔

لکہ شراب کہ نشہ آور وو نو حرام او کہ سرکہ تری جوړہ شوہ او نشہ تری ختمہ شوہ نو بیا جائز دی ۔

علت او حکمت کښی فرق : علت مدار دقیاس وی او حکمت مدار د قیاس ندہ ،چی علت وی نو حکم وی او چی علت نہ وی نو حکم نہ وی بخلاف د حکمت چی حکمت کہ نہ وی بیا هم حکم کیدہ شی ۔

لکہ د ټریفک پولیس سرہ اشارہ علت دہ او حکم ئی دادہ چی اودریګہ او حکمت د حادثہ نہ بچاؤ دہ ،

وس کہ کوم ځائہ د حادثہ یرہ نہ هم وی خو علت موجود وی چی سرہ اشارہ دہ نو حکم د ودریدو بہ موجود وی او ودریدل بہ لازمی وی ۔د حکم تعلق د علت سرہ وی نہ د حکمت سرہ ۔

او علت بہ **کتاب اللہ ،سنت رسول ﷺ ،اجماع،او د قیاس اجتهاد سرہ پیژندلہ شی ۔**

1۔کلہ کلہ علت پخپلہ منصوص وی د کتاب **اللہ** لکہ کثرت آمد ورفت علت دہ د استیذان د حکم

پورت کیدو دپار **طوافون علیکم بعضکم علیٰ بعض**

2سهولت پیدا کول کتاب **الل** علت جوړکړ د مریض او مسافر د روژ د رخصت دپار

3کل علت منصوص وی د حدیث لک د جوړونو سست کیدل علت د پ اود کیدو سر د اودسہ ماتیدو

4کل علت منصوص وی پ اجماع کښی ماشوم وال ئی پ اجماع سر دپلار پ بچی باندی د ولایت ثابتولو دپار علت گرزول د ،نو د نابالغ حکم ب پ نکاح کښي هم دغ شان وی د پلار ولایت ب معتبر وی

5او کل علت غیر منصوص اجتهادی وی لک سودی اموالو کښی **قدر مع الجنس** علت د دا فقهاء احنافو د ربٰو علت خودل د د اشیاء ست پ روایت کښی

تشریح:اشیاء ست د نبی ارشاد د :سر زر پ سرو زرو پ عوض سپین سپینو غنم د غنمو وربش د وربشو کهجور د کهجورو او مالگ د مالگی پ عوض یو مثل پ مثل برابر سرابر لاس پ لاس خرخوئ

نو چی کل دا اجناس بدل وی نو بیا چی څنگ خر څوئ جائز دی خو چی لاس پ لاس وی

قدر معنیٰ د□ ناپ کول یا تول کول

او جنس معنیٰ د□ هَم جنس کیدل

نو د حرمت د ربویٰ اصل علت قدریت د□ او هم جنس کیدل شرطـ د□ او د علت کارآمد کیدلو د پار□ دو□ خبر□ ضروری دی □

1□صلاحیت :یعنی مناسبت چی داعلتۃ د نبی□ او صحاب□ رضی **الل□** عنهم اجمعین او تابعینو ن□ منقول علتونو سر□ سمون خوری ،

لک□ چی د نابالغ□ کوند□ پ□ حق کښی داحکم د□ چی د هغ□ ن□ دتپوس ن□ بغیر نکاح کول□ شی ځک□ چی دا لا ماشوم□ د□ پس دا استدلالۃ مناسب علت سر□ د□ □

صورت:د نابالغ□ نکاح وشی او د ملاقات ن□ مخکښی طلاق ورکړی یا خاوند مړ شی نو دا نا بالغ□ کوند□ د□□

تشریح:د ماشوم والی علت نا بالغ□ هلک کښی اعتبار شو□ د□ نو د مناسب علت ذریع□ سر□ استدلال د□□

2□عدالت:یعنی اثر اندازی یعنی د علت اثر بعین□ پ□ دغ□ حکم کښي یا دهغ□ پ□ جنس کښی ظاهر شو□ وی لک□ بکثرت آمد ورفت اثر د پشو پ□ جوټ□ کښی ظاهر شو□ د□ او دا پ□ عین حکم کښی اثر ظاهریدل دی ځک□ چی د دواړو حکمونو **استیذان**

او طهارت تعلق د دخول او خروج /تګ راتګ سر□ د□ □

لک□ نبی□ فرمایئلی دی :پشو ناپاک□ ند□ ځک□ دا بکثرت راتلونکی د□□

نو احنافو هم پ□ د□ علت سر□ د **سواکن البیوت منګک ،مار،لږم وغیر□** د جوټ□ د طهارت فیصل□ کړ□ د□ □

او څنګ□ چی د بچی نابالغ کیدلو اثر د مال پ□ ولایت کښی ظاهر شو□ د□ او جنس حکم کښی اثر ظاهر کیدل دی ځک□ چی **مال او نفس** دو□ مختلف نوع□ دی ،یعنی **احناف او شوافع** دواړ□ متفق دی چی ک□ ماشوم□ نابالغ□ وی نو دهغ□ پ□ مال باندی ولی ت□ ولایت حاصل د□ خوا□ هغ□ باکر□ وی یا ثیبب□ وی پس نکاح کښی ب□ ددغ□ علت اعتبار وی باکریت او ثیببیت علت نشی جوړید□ ،

ځک□ چی پدی کښی وصف د عدالت نشت□ یعنی اثر اندازی ئی ظاهر□ شو□ ند□ □

غرض داچی پ□ علت کښی مناسبت موندلو ن□ مخکښی پ□ هغ□ باندی عمل صحیح ند□ ،ځک□ چی پ□ علت باندی عمل کول یو□ شرعی خبر□ د□ دکوم دپار□ چی دلیل ضروری وی او دلت□ دلیل مناسبت موجودیدل دی او چی کل□ مناسبت یعنی صلاحیت اوموندل□ شو نو پد□ باندی عدالت /اثراندازی ظاهر کیدلو ن□ بعد عمل کول واجب دی دی وجه□ ن□ چی

د مناسبت ن بعد هم احتمال شت چی دغ علت مقبول ن وی د وصف عدالت فوت کیدو د وجه ن پس د علت اثر پ یو ځائ اثر ظاهر کیدو ن پیژند شی لک نابالغ کیدو اثر د هغ پ مالیت کښی ظاهر شو د او د باکر کیدو اثر یو ځائ ظاهر شو ند

انواع القیاس

قیاس پ دو قسم د

1هغ قیاس چی پ هغ کښی فرع کښي حکم پ اصل کښي د ثابت شوی حکم نوع وی ،لک زمونږ قیاس چی نابالغ کیدل پ هلک کښي د نکاح کولو د ولایت علت د نو جینئ کښي هم د نکاح کولو د ولایت ثبوت وی ځک چی هم دغ علت جینئ کښي اوموندل شی،او هم پدی قیاس سر ب د نابالغ کونډ حکم ثابت شی

تشریح:پ دی مسئل کښي نابالغ کونډ پ نکاح کول فرع د او نابالغ باکر پ نکاح کول اصل د او پ اصل کښي حکم د ثبوت د ولایت نکاح د هم دغ حکم بعین پ فرع کښی ثآبت کړ شو د

2هغ قیاس چی پ هغ کښي فرع کښي حکم اصل کښی ثابت شوی حکم د جنس ن وی لک بکثرت تګ راتګ د اجازت طلبی ضروری ن کیدو علت د او نبی دغ حکم د پشو پ جوټ کښی

ورکړہ دہ ځکہ چی د جوتۍ د ناپاکۍ کیدو تنګی د هغۍ تنګئ د جنس نہ دہ د نوع نہ نہ دہ۔

د پشو د جوتۍ تعلق د خوراک څښاک او اودس سرہ دی او د وړو او غلامانو د اجازت تعلق د تلوراتلو سرہ دی نو ددواړو د تنګئ نوعیت مختلف دی خو جنس ئی یو دی۔

الاحکام الوضعیۃ السبب والشرط والمانع

لکہ څنګہ چی احکام شرعیۃ پنځہ دی
ایجاب،ندب،اباحت،حرمت،کراهت۔

دغہ شان احکام وضعیۃ کوم چی د احکام شرعیۃ باعث او مقتضی وی داهم پنځہ دی ۔
علت،سبب،شرط،علامت،مانع۔

وجہ د حصر: چی کومہ بہرائی/بیرونی خبرہ دہ چی د حکم سرہ ئی تعلق وی نو یا بہ حکم کښي مؤثر وی نو **علت** دہ لکہ نشہ آور کیدل د شئ د شرابو د حرمت باعث دہ نو دی وجهہ نہ دا علت دہ ،

یا بہ حکم پورہ مفضی وی حکم کښي د اثر اندازئ نہ بغیر نو دا **سبب** دہ لکہ د مونځونو وختونہ د مونځونو دپارہ اسباب دی ۔

کلہ کلہ علت تہ مجازًا سبب ویئلہ شی ۔

او یا بہ نہ مؤثر وی او نہ بہ مفضی وی پس کہ خارجی شی باندی د حکم وجود موقوف وی نو

دا**شرط** دہ۔لکہ د مانځہ د پارہ د وضو وغیرہ شرطونہ۔

او د حکم وجود موقوف نہ وو صرف دلالت دپارہ نشانی وہ نو دا **علامت** دہ لکہ منارہ د جومات علامت دہ۔

او هغہ خارجی خبرہ چی حکم د موجودیدو نہ منع کړی **مانع** دہ لکہ د شی مردار کیدل د بیع نافذ کولو نہ منع کوی۔

حکم ثنګہ چی د **علت** سرہ ثابتیږی د هغہ د **سبب** سرہ متعلق وی او چی کلہ **شرط** اوموندلہ شی نو حکم اوموندلہ شی او چی کلہ **مانع** وی نو حکم منع کوی ددہ وجھہ نہ ددی تمامو اشیاءو بیان ضروری دہ۔

سبب:

یو شی تہ ئی ورسوی خو اثر اندازئ نہ بغیر وی لکہ **لار** چی سړہ منزل تہ او **رسئ** سړہ اوبو تہ اورسوی نو دا دواړہ اسباب دی۔

شرط:

چی دهغہ نہ بغیر شہ پورہ نہ وی او هغہ ددغہ شی ماهیت کښي داخل نہ وی لکہ **وضو** د مانځہ دپارہ شرط دہ۔

مانع:

چی د سبب موجودګئ باوجود د حکم موجودیدو لر□ بند کړی □لک□ ځو□ پلار قتل کړی نو د میراث ن□ ب□ محروم وی او حال داد□ چی میراثی کیدل موجود دی چی ځو□ وال□ د□□

ما یتعلق بالعل□ والسبب

ړومبئ خبر□:

چی کل□ علت او سبب دواړ□ جمع شی نو حکم ب□ علت طرفت□ منسوب وی □لک□ ک□ یو کس بل چات□ مال وخودو چی ورش□ دا غلا ک□ ،او هغ□ غلا کو،نو مال خودونکی باندی ضمان هم نشت□ او لاس ب□ ئی هم ن□ پری کیږی ځک□ د□ سبب د□ او علت هغ□ د□ چاچی غلا کړید□ نو هغ□ ب□ ضامن وی او قطع ید هم □

البت□ خبر ورکونکی ل□ ب□ تعزیر(مناسب سزا) ورکول□ کیګی□

دویم□ خبر□:

کل□ کل□ سبب بمعنیٰ علت وی او دا هل□ وی چی کل□ علت د سبب پ□ ذریع□ ثابت وی نو حکم ب□ سبب ت□ منسوب وی ځک□ درحقیقت هغ□ د علت علت د□□

لک□ یو سړ□ خارو□ شړی او هغ□ پ□ خپو څوک اومړو نو شړونک□ ب□ ضامن وی ځک□ چی د خاروی پ□ خپل فعل کښی اختیار ن□ وی □نو اګر چی هغ□ علت د□ ،خاص طور چی شړونک□ ورسر□ وی پس

شړونک□ چی سبب د□ د اتلاف او اهلاک بمعنیٰ علت شو ددی وج□ ن□ ب□ حکم سبب طرفت□ منسوب وی□ او ویئل□ ب□ شی چی نقصان ددی سړی د□□

دریم□ خبر□:

کل□ سبب دعلت پ□ ځائ□ قائم وی او دا پ□ هغ□ ځائ□ کښی چی پ□ علت باندی عالم کیدل مشکل وی ،نو داسی عمل کښی د مکلف د پار□ سهولت د□ □

لک□ جَوَر خوب/خخ اود□ کیدل د ب□ اودس□ کیدو پځائ□ قائم د□□ ځک□ خوب بنفس□□ ناقض ند□□

او دغ□ شان خلوت صحیح□ قائم د□ پ□ مقام د صحبت او

کوروالی ،او سفر قائم د□ پ□ ځائ□ د مشقت پ□ حکم د رخصت کښی □

دا ټول اسباب دی علل ندی علل د ناپاکئ بدن ن□ وتل،صحبت کول،مشقت موجودیدل دی □

خو خخ خوب پ□ حالت کښی ،تن□ائی کښي ،او سفر کښي د حقیقی عللو ادراک مشکل د□ (کما لایخفیٰ) نو د□ وجه□ ن□ اسباب ئی د عللو پ□ ځائ□ قائم کړل او د حکم مدار دغ□ اسباب دی □

څلورم□ خبر□:

کل□ مجازًا غیر سبب ت□ سبب وئیل□ شی لک□ قسم خوړلو ت□ د کفار□ سبب ویئل□ شی حالانک□

حقيقى سبب خو ئى قسم ماتول دى ځک قسم خوړل خو جائز کار د **الل پاک او رسول الل** **قسم خوړل د** نو دا سبب د کفار ثنگ شو؟ خو دا مجازًا کفار اليمين وئيل شى

بيان بعض الاسباب

خبر ش چى د **مانځ** اسباب دوجوب د مانځ وختون دى او **دروژ** سبب دوجوب ما رمضان د او د **زکوٰ** سبب حقيقۃً يا حکمًا دډيريدو والا نصاب مالک کيدل دى **حقيق** لک توالد تناسل او کاروبار سر ډيريږى،او **حکمًا** ډيريدل دادې چى پ ډيرولو قدرت حاصل وى چ مال دد سر يا دد دنائب سر وى نو ډيرول ئى شى

او د**حج** د وجوب سبب بيت **الل** شريف داو د **صدق فطر** د وجوب سبب شخص او ذات د چى د آدمى پ ذم د هغ مصارف وى او پ هغ ئى اختيار وى لک سړ خپل او د نابالغ اولاد او د غلام وينزو خرچ برداشت کوى نو صدق فطر ب هم ورکوى د**عشر** د وجوب سبب حقيقۃً ډيريدو والۂ زمک دىيعنى پ زمکى کښي څ پيدا شى نو هل ب عشر واجب وى او د **خراج** سبب د وجوب قابل ذراعت اراضى وى ک څ پکښى پيدا شى او کناو د **اودس** وجوب د سبب عند البعض مونځ د او عند البعض حدث د د **غسل** سبب حيض ،نفاس او جنابت د

بيان الموانع

موانع څلور دی

1هغ مانع چی علت علت کیدو ت ن پریګدی لک ازاد ،مردار او وین خرڅول چی دا د بیع محل ندی بیع د ملکیت علت د خو مانع علت لر د علت جوړیدو ن منع کړو

2هغ مانع چی علت تام کیدو ت ن پریګدی:لک کال پور کیدو ن مخکښی نصاب کم شو نو زکوٰ واجب ند،ځک چی علت تام ن شو

3هغ مانع چی د حکم ابتداء منعٍ کوی لک خیار شرط سر بیع نو بیعی احکام مثلًا مبیع د بائع د ملکیت ن وتل وغیر شروع ن منع کوی

4هغ مانع چی د حکم دوام بند کړی:لک ماشومتوب کښی کړ شو نکاح ل **خیار بلوغ** ددغ نکاح دوام منع کوی نو بعد البلوغ ک چری نکاح پ خپل اختیار سر ختم کړی نو نکاح ب باقی ن پاتی کیږی

دقیاس د تردید بیان

دبل کس د قیاس تردید پ ات(8) طریقو سر کول شی

1ممانع: د مستدل یا قیاس کونکی پور دلیل یا د هغ مقدم رد کول

او ددی دو قسم دی

الف:علت نه تسلیمول: چی ستا په قیاس کښی کوم وصف علت جوړکړه دائی علت ده نه۔ لکه **امام شافعی** وائی چی د صدقه الفطر د وجوب علت روژه ماتول دی یعنی د روژه میاشت ختمیدل دی او د فطر تاریخ چی کوم ماښام شروع شی نو په دغه وخت صدقه الفطر واجب شی ۔

پس کله څوک د اختر په شپه مړ شو نو صدقه فطر پری واجب ده چه د وجوب وخت کښي ژوندی وو۔

احناف داعلت نه تسلیموی د هغوی په نزد باندی علت ذات راس ده د چا مصارف خرچ اخراجات چی څوک برداشت کوی ۔او صدقه الفطر د سحر په وخت واجب کیګی۔

بنا بریں کله یو کس د صبح صادق نه مخکښی پیدا شو نو صدقه الفطر پری واجب ده او کله یو کس د صبح صادق نه مخکښی وفات شو نو صدقه الفطر پری نشته۔

ب۔حکم نه تسلیمول:یعنی په کوم علت سره ئی چی حکم ثابت کړه ده نو علت صحیح ده خو حکم ئی دغه نده۔

لکه **امام شافعی** دسر مسح باره کښی فرمائی چی دا فرض ده نو مسح دره پیره کول سنت دی لکه چی اندام مغسوله دره پیره وینځل سنت دی ۔

احناف فرمائی چی به شکه چی مسح فرض ده خو دی علت سره د دریو پیرو وینځلو حکم ثابت نه ده۔

ن□ پ□ سر کښی او ن□ پ□ اعضاء مغسول□ کښی بلک□ دی علت ن□ اکمال سنتیت ثابتیږی ،بیا اعضاء مغسول□ کښ یو پیر□ کامل وینځلو سر□ فرضہ اداکیږی نو تکمیل ب□ ئی در□ پیر□ وینځلو سر□ حاصل شی ،او پ□ سر مسح د ثلورم□ حص□ فرض د□ نو تکمیل ب□ ئی استیعاب سر□ حاصل شی ن□ چی در□ پیر□ مسح کولو سر□□

2□تردید پ□ موجب د علت: یعنی علت سر□ ثابت شوی حکم باندی خبر□ او کلام کول یعنی د مستدل علت تسلیم کول خو حکم ئی دغ□ ن□ د□ چی کوم مستدل بیانوی بلک□ حکم ئی بل د□□

لک□ **امام زفر** فرمائی چی څنګل حد د□ پس دا ب□ د وینځلو حکم کښی شامل ن□ وی ځک□ چی حد پ□ محدود کښی داخل ن□ وی □

احناف فرمائی چی څنګل د ساقط حد د□ یعنی د لاس د هغ□ حص□ حد د□ کوم چی ترخ طرفت□ د□ او د وینځلو د حد ن□ باهر د□ ،

نو څنګل ب□ د وینځلو د حد ن□ باهر نوی ځک□ چی حد پ□ محدود کښی داخل ن□ وی □

3□قلب ددی دو□[2] قسم□ دی □

الف:علت حکم ت□ او حکم علت ت□

اړول:لک□ **امام شافعی** فرمائی چی یو موټ□ غل□ د دوؤ موټو غلی پ□ بدل□ کښی خرڅول حرام دی ځک□ چی د غلی کثیر مقدار کښی ربوٰی جاری کیدل

قلیل مقدار کښی ربویٰ ثابتوی لکہ اثمان یعنی **سونا او چاندی** ۔

احناف وائی هم دغہ صورت دہ خو معاملہ برعکس دہ یعنی قلیل مقدار کښی ربؤ جاری کیدل کثیر مقدار کښی ربؤ جاری کیدل ثابتوی لکہ اثمان یعنی **سونا چاندی** ۔

تشریح: سونا چاندی موزونی یعنی د تول ځیزونہ دی او د تول د پارہ د ماشہ حصہ دی ۔

او غلہ مکیلی یعنی د ناپ والا اجناس دی او ناپ دپارہ د نیم صاع نی کمہ پیمانہ نشتہ ،او شیاء ستہ پہ حدیث کښی د احنافو پہ نزد علت قدریت او جنسیت دہ یعنی مکیلی یا موزونی کیدل دی ۔

سونا چاندی کښی موزونیت وزن او غلہ وغیرہ مکیلی کښی کیل علت دہ ۔

د **امام شافعی** پہ نزد سونا چاندی کښی علت ثمنیت دہ او غلہ وغیرہ کښی طُعم دہ مکیلیت ندہ ۔

نو دی وجہ نہ هغوی فرمائی چی د غلہ پہ لگ مقدار کښی هم ربؤ متحقق دہ او موټہ غلہ پہ دوہ موټی غلہ سرہ خرڅول جائز ندی ۔

نو امام شافعی ډیر مقدار کښی د ربؤ تحقق علت جوړکړہ دہ د قلیل مقدار کښی د ربؤ د تحقق دپارہ او دائی پہ اثمان قیاس کړہ دہ ۔

احناف وائی معامله برعکس ده قلیل مقدار کښی د ربویٰ تحقق کثیر مقدار کښی د ربویٰ تحقق دپاره علت ده ،او په غله کښی قلیل مقدار نصف صاع ده ددی نه وړه پیمانه نه وه نو صرف دی پوره به غلی بحکم اثمان وی ۔

ب:د حکم علت د هغه د ضد دپاره علت جوړول:لکه **امام شافعی** فرمائی چی د رمضان روژه فرض ده پس ددی متعین نیت کول ضروری دی لکه د رمضان قضا کښی چی دا خبره ضروری ده۔

احناف وائی چی د رمضان روژه فرض ده نو هر کله چی شریعه د رمضان میاشت روژه لره متعین کړه نو د بل چا تعین ضرورت پاتی نشو،لکه د رمضان د روژه قضا چی کله روژه دار پخپله متعین کړی نو د بل چا د تعین ضرورت بیا پاتی نه وی بلکه د بنده تعین کافی وی ۔

4۔عکس: یعنی اړوله الټه ،اودا حکم د خپله طریقه نه خلاف اړول دی ۔

لکه **امام شافعی** فرمائی چی د ښځو په کالو کښ زکوٰه واجب نده ځکه چی هغه د استعمال دپاره دی لکه چی د هغوی د استعمال کپړو کښ زکوٰه واجب نده۔

احناف وائی کله داسی خبره شی نو بیا خو د سړو په کالو کښی هم زکوٰه واجب نده لکه چی د سړۀ

پ کپړو کښی زکوٰ واجب ند، حال داد چی د **امام شافعی** پ نزد د سړو پ کالو ګوتئ وغیر کښی زکوٰ واجب د

5**د علت د حالت فساد :**یعنی علت د حکم قابل ند لک **امام شافعی** فرمائی چی ښځ خاوند کښی یو مسلمان شو نو نکاح پ ختم شی لک څنګ چی دواړو کښی یو مرتد شی او نکاح ختم شی

احناف فرمائی چی د اسلام راوړل د فساد د نکاح علت جوړول صحیح ندی حال داد چی اسلام د حقوقو محافظ د ختمولو او فاسدولو وال ند

6**فرق جدائی :**دیت قیاس مع الفارق هم وائی لک **امام شافعی** فرمائی چی د نابالغ پ مال کښی هم زکو واجب د ځک چی پ دی سر د فقیر حاجت روائی د ،لک چی د بالغ پ مال کښی د زکو هم دغ علت د

احناف فرمائی دا علت ند بلک دا خو حکمت د او علت د ګنا ن پاکیدل دی پس د بالغ او نابالغ حکم کښي ب فرق وی چی بالغ ګنا ګار د او نابالغ ب ګنا د

7نقض(مات): یعنی دا خبر بیانول چی حکم د علت ن وروستو پاتې د لک **امام شافعی** فرمائی چی وضو پاکی د دی دپار نیت ورل ضروری د

احناف وائی بیا ناپاک کپړ او بدن پاکولو دپار نیت ولی ضروری ند

8معارض(مقابل): یعنی مستدل چی پ کوم خبر دلیل قائم کړ د دهغ خلاف دلیل قائم کول لک **امام شافعی** فرمائی چی د سر مسح فرضہ د پس در پیر کول سنت دی ،لک چی اعضاء مغسول در پیر وینځل سنت دی

احناف فرمائی چی د سر مسح فرضہ د پس در پیر مسح کول سنت ندی لک د موزو مسح او د تیمم مسح کښی در وال سنت ند

مبحث الاحکام المشروع،داحکام شرعی بیان

احکام مشروع پ خلور قسم دی

1فرض: معنیٰ ئی مقرر کول دی او دا هغ حکم د چی پ داسی دلیل قطعیہ سر ثابت وی چی پ هغ کښی د شک هیڅ ځائ ن وی

حکم: فرض باندی عمل لازم ده او اعتقاد ئی هم ضروری ده او انکار ئی کفر ده ۔

2۔واجب: د وجوب نه جوړ ده معنیٰ ئی ده ارتاویدل او دا هم په بنده به اختیاره راتاؤیګی ځکه ورته واجب وائی :دا هغه حکم ده چی په داسی دلیل سره ثابت وی چی د شک شبهه ځائه پکښي وی ۔

لکه آیات کښی تاویل سره ثابت شوه وی

لکه :**وعلى الذين يطيقونه فديه الايه** دده أيت نه بعضو صدقه الفطر ثابت کړه ده خو دا تاویل ده یقینی خبره نده ۔

او لکه صحیح اخبار آحاد ځکه چی دا مفید د ظن وی ۔

لکه **وتر او عیدینو** مونځونه واجب دی په صحیح اخبار آحادو سره ثابت دی ۔

حکم: واجب عملًا فرض دی ددی د پریخودلو ګناه داسی ده لکه د فرضو ګناه او اعتقادًا نفل دی ،نو ددی د وجوب اعتقاد ساتل لازم ندی که چا تاویل سره د دده د وجوب نه انکار وکو نو کافر نده ۔

3۔سنت: معنیٰ ئی طریقه او لاره ده او سنت هغه کار ته وائی چی رسول **الله** ﷺ یا خلفاء راشدینو رضی **الله** عنهم مواظبت سره کړه وی ۔

حکم: د سړی نه به د احیاء سنت مطالبه کوله شی او په ترک د سنت به سرزنش کیږی هان که کله کله په عذر سره سنت پاتی شی نو سرزنش به نه وی ۔

4۔نفل: معنیٰ ئی ده زیادتی ،نفل هغه عبادت ده چی فرائض او واجباتو نه زائد وی پس سنت هم نفل دی دیته تطوع او مندوب هم وائی ۔

حکم: ددی په اداکولو باندی ثواب ده او په پاتی کیدو باندی سزا نشته۔

مبحث الاحکام المنهیه

کوم احکام چی شرعًا ممنوع دی په دره قسمه دی۔

1۔حرام: د حلال ضد ده دا هغه کار ده چی نه کول ئی په داسی دلیل قطعی سره مطلوب وی چی په هغه کښی دشک ځائه نه وی ۔لکه :زنا غلا وغیره۔

حکم: ددی د ممنوع کیدو ااعتقاد لرل لازم دی او ددی نه ځان ساتل لازم دی او دده انکار کفر ده ۔

2۔مکروه تحریمی: هغه حرام چی دده حرمت په داسی دلیل سره وی چی په هغه کښی د شک شبهه ځائه وی لکه حرمت د **خر** ددی حرمت په خبر واحد سره ثابت ده۔

حکم: ددی نه ځان ساتل واجب دی اوددی د حرمت غالب ظن لرل هم ضروری دی او بغیر تاویل نه منکر ددی ګمراه ده۔

3□مکرو□ تنزيهی:هغ□ کار د□ چی دراصل حرام وی خو عموم بلویٰ(چی یو□ خبر□ عملی طور خور□ او عام□ شی) د وج□ ن□ ئی حرمت ختم شو□ وی □ او داسی حال وی چی خلق پ□ دغ□ سلسل□ کښی مجبور□ وی لک□ د پشو جوټ□،

یا دغ□ کار دراصل مباح وی خو داسی خبر□ راو ځی چی د اباحت ن□ ئی اُباسی خو د حرمت ظن غالب ئی ن□ وی □لک□ د ځرونکو ځاورو جوټ□ □

حکم:ددی ن□ ځان ساتلو کښی ثواب د□ او مرتکب ددی ت□ سزا نشت□□

مراتب الامور المشروع□

د جائزامورو دو□ قسم□ دی او دا د مکلف د حالاتو پ□ اعتبارـ سر□ دی □

1□عزیمت:ددی معنیٰ د□ پخ□ اراد□ٔ کول ،او دا هغ□ احکام دی چی ابتداءً پ□ مونږ□ لازم دی لک□ عامو حالاتو کښی چی کوم احکام وی لک□ پنځوخت□ مونځ ،درمضان روژ□ ،پ□ ولاړ□ فرضہ مونخ کول وغیر□،

2□رخصت:ددی معنیٰ د□ سهولت او اسانی او حکم لر□ د تنگئ ن□ اسانئ طرفت□ٔ اړول □یعنی رخصت هغ□ حکم د□ چی د عذر یا عارضی وجه□ ن□ ثابت شی ،لک□ بیمار او مسافر ت□ د روژ□ ن□ نیولو اجازت د□□

بیا رخصت پ□ دو□ قسم□ د□□

الف:حرمت ئی باقی وی لکہ داکراہ پہ صورت کښي کلمہ د کفر وئیل او زړہ پہ ایمان باندی مطمئن وی ۔

حکم:کہ صبر وکړہ شی نو ډیر اجر بہ میلاؤ شی ۔

ب:کوم کار چی د سبب حرمت باوجود جائز گرزولہ شوہ وی ،لکہ یو سړہ مردار خوړلو باندی یا شراب څښلو باندی مجبورہ شو او د جان یا د یو اندام د هلاکت ظن غالب وی ،یا پہ لوَږہ کښي مجبورہ شی نو مردار خوړل یا شراب څښل جائز دی ۔

حکم:کہ د مردار خوړلو نہ ئی ځان ساتلو او ووجلہ شو،یا د لوږہ نہ مړ شو نو گنهگار بہ وی ځکہ چی د جائز شی نہ ئی ځان ساتلو او هلاک شوہ

مامور بہ

پہ دوہ قسمہ دی : حسن لعینہ ، حسن لغیرہ

1۔حسن لعینہ:دا بیا پہ دوہ قسمہ دی ۔

الف:حسن لعینہ دائمًا:چی مامور بہ ۔۔ او د هغہ صفت حسن کښی اتحاد وی او دا صفت دحسن د هغہ مامور بہ نہ نہ جدا کیږی لکہ **تصدیق قلبی** چی ددی د پریخودو پہ یو صورت اجازت نشتہ۔یا لکہ **مونځ** چی ددی ہرہر جز د حسن نہ خالی ندہ ہرہ ادا د خپل رب تعظیم دہ۔

ب:ملحق بحسن لعینہ:چی حسن ئی پہ ذات کښی نہ وی خو دا حسن پہ یوہ واسطہ سرہ

رازی۔لکه زکوٰة بظاهر مال خرچه کول دی او په خپل مال کښی کمه کول دی ،خو د فقیر ضرورت پوره کوی زکوٰة ورکونکه د **الله** تعالیٰ نائب جوړ شی په رفع د حاجت د فقیر کښی نو اضاعت د مال نه انفاق فی سبیل **الله** جوړ شو ۔

2۔مامور به۔ حسن لغیره هم په دوه قسمه دی۔

1۔چی مامور به۔ کښی حسن د غیر په وجه وی او دغه غیر د مامور به۔ نه بلکل جدا وی او د غیر وجود د مامور به۔ نه بعد وی او حسن په مامور کښی د غیر د وجود نه بعد راغلی وی ۔

لکه :وضو ، سعی الی الجمعه۔

2۔هغه چی مامور به۔ کښی حسن د غیر په وجه وی خو دا غیر د مامور به۔ د ادایګئ سره یو ځائی وی ۔

لکه :په مړی باندی د جنازی مونځ کول بظاهر د بت پرستئ سره مشابهت دی خو د حق المسلم او اسلام په وجه پکښی حسن راغی،کله په میت کښی اسلام نه وی نو د مونځ حق بیا نه وو او اسلام د بنده فعل اختیاری دی،دغه شان **جهاد** کښی حسن د اعلاء کلمه **الله** د وجه نه دی،کله کفر د کافر نه وی نو جهاد کښی به حسن نه وو او کفر د بنده فعل اختیاری دی ۔

فائد:شب پيدا شو چی **د حسن لعين دويم قسم او د حسن لغير دويم قسم کښی فرق نشت** بلک ددواړو حسن پ واسط سر د

جواب: داد چی حسن لعين دويم قسم کښی واسط د **الل** تعالیٰ خالص تخليق د د بند فعل لر پکښی دخل نشت،

او حسن لغير دويم قسم کښي واسط د بند فعل اختياری د چی اسلام دمسلم او کفر دکافر

اصوليينو ت پ دی مقام کښی ډير سوالات دی دا تشريح د هغ حل د الحمد لل

مجاز

بغير مناسبت او علاق ن لفظ دخپل معنیٰ ن بغير پ بل معنیٰ کښي استعمال نوم مجاز د،مناسبت ضروری د د اعتبار سر مجاز پ دو قسم د

چی معنیٰ حقيقی او مجازی کښی صورۃ هم مناسبت وی او معنیً هم

چی صور مناسبت وی نو ديت ً مجاز مرسل وائی او چی معنیً مناسبت وی نو مجاز مستعار ورت وائی

لک **باران او وريځ** دواړو کښی صور دومر تعلق د چی فضا کښی دواړ يو ځائ وی

خو لازم ملزوم ندی ممکنہ دہ چی وریځ وی او باران نہ ویہ دا مثال محسوساتو کښي شوہ

حکم شرعی کښی ددہ مثال متعہ دہ ملک رقبی او متعہ کښی دجماع هم جوړ دہ۔

د معنوی مناسبت مطلب دادہ چی دوہ څیزونہ پہ دریم څیز کښی مشترک وی او دغہ وصف دواړو کښی موجود وی لکہ اسد (زمرہ)او شجاع(بهادر) دواړہ وصف د بهادرئ شجاعت کښي شریک دی ورنہ بهادر او زمری کښی هیڅ ظاهری قرب اوجوړ نشتہ۔

دغہ شان د علاقہ شرعی حقیقت دادہ چی یو شی کښی یوہ خاصہ معنیٰ شرعیہ موجود وی او پہ بل شی کښی د دغہ قسم معنیٰ موجود وی لکہ **صدقہ ،هبہ** دواړو کښی علاقۂ معنویہ موجود دہ یعنی بلا عوض چالہ د مال مالک جوړول ،نو ددواړو اطلاق پہ یو بل جائز دہ۔ فرق دادہ چی صدقہ کښی رفع د حاجت پہلو غالب وی او هبہ کښی د اعزاز او اکرام پہلو غالبہ وی ۔

مجاز مرسل کښي څلوریشت علاقہ صوریہ موندل کیږی

1۔سبب مسبب (نبت المطر)　　2۔مسبب سبب (اعصر خمرًا)

3۔جزء کل (یجعلون اصابعهم فی اذانهم)　　4۔کل جزء (تحریر رقبہ)

5۔لازم ملزوم (كل شئ ناطق بوجود البارئ) 6۔ملزوم لازم (شد الازار)د اعتزال عن النساء لازم ده

7۔مقيد مطلق (شفر)ددوزخ دشونډو اطلاق په مطلق شونډو

8۔مطلق مقيد (لمن الملک اليوم) 9۔خاص عام (ناطق للحيوان)

10۔عام خاص (ملٰئكة)لجبريل وميكٰئيل 11۔حذف مضاف (واسئل القرية)اهل القرية

12۔حذف مضاف اليه (ضُرب الغلامُ) اى غلام فلان 13۔مجاورت (جرى الميزاب)

14۔اتصال (وئيل) 15۔وصف فى الماضى (بالغ ته يتيم)

16۔ظرف مظروف(محل حال) (يو ګلاس اوسكه) يعنى اوبه

17۔مظروف ظرف(حال محل) (ففى رحمة **الله**) اى الجنة

18۔اليت طويل اللسان خبر لوس

19۔بدليت (اخذ دمَ اخيه)

20۔ضديت (بصير) للاعمىٰ

21۔زيادت (ليس كمثله شيئ)

22۔حذف (يبين **الله** لكم ان تضلوا) ان لا تضلوا

23۔نكره للعموم (علمت نفس ما احضرت) كل نفسٍ

24باعتبار مايؤل الي (لک طالب ت ملا ويئل)